

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKÉHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 29
ROČNÍK CXIII- 2019

Bratislava 2019

ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI
ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CXIII– 2019
ARCHEOLÓGIA 29

Predseda redakčnej rady/Head of editorial board
PhDr. Juraj Bartík, PhD., Bratislava

Redakčná rada/Editorial Board
Doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Nitra
Mgr. Radoslav Čambal, PhD., Bratislava
PhDr. Beáta Egyházy-Jurovská, Bratislava
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Bratislava
Mgr. David Parma, Ph.D.
Doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc., Nitra
Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc., Opava
Dr. Eric Vrba, Boston

Zostavovateľ/Edited by
PhDr. Vladimír Turčan

Preklad do nemeckého a anglického jazyka/translation into English and German languages:
REELS, s. r. o., Stephanie Staffen a autori

Publikácia je recenzovaná/publication is reviewed

Príspevky sú indexované a evidované v databáze Scopus/Articles are indexed and catalogued in the Scopus database

Publikované príspevky sú dostupné na www.archeologickemuzeum.sk/published articles are available on
www.archeologickemuzeum.sk

Za jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori/the Authors are responsible for their contributions

Tlač/Print:
Ultra Print, s. r. o., Bratislava

Vydalo/Published by: Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum, Bratislava 2019

Náklad/Numbers of the copies: 350 kusov

© Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum/Slovak National Museum – Archaeological Museum 2019

ISBN 978–80–8060–473–8
ISSN 1336-6637

OBSAH – INHALT

- 7 ZDENĚK FARKAŠ: Záver kultúry ľudu so starou lineárnou keramikou. Obj. 114/86 v Bratislave – Mlynskej doline
- 25 Ende der Kultur mit der älteren Linearbandkeramik – Objekt 114/86 aus Bratislava – Mlynská dolina
- 31 VIKTÓRIA DVORSKÁ PLHÁKOVÁ – JANA MELLNEROVÁ ŠUTEKOVÁ – JÚLIUS VAVÁK – PAVOL JELÍNEK – JANA HLAVATÁ – JARMILA BÍŠKOVÁ: Eneolitická priekopa z Budmeríc – poloha Sušička
- 44 Eneolitischer Graben aus Budmerice – Lage Sušička
- 47 PAVOL JELÍNEK – DUŠAN VALENT: Náboženské ikonografie v staršej dobe bronzovej
- 73 Religiöse Ikonographie während der älteren Bronzezeit
- 77 MARTIN TREFNÝ: Attic, Etrusco – Corinthian and South Italian vases in the collection of the Slovak National Museum in Bratislava
- 89 Attické, etrusko-korintské a jihoitalské vázy vo zbírke Slovenského národného múzea v Bratislavě
- 91 MILAN HORŇÁK: Kolaps osídlenia kultúr popolnicových polí s dôrazom na lužickú kultúru v priestore dnešného juhozápadného Slovenska
- 98 Collapse of settlements of Urnfield cultures with an emphasis on Lusatian culture in the area of today's south-western Slovakia
- 101 VIOLETTA REITER: Das Keramikdepot der mitteldanubischen Hügelgräberkultur aus Reyersdorf (NÖ)
- 129 MICHAEL BRANDL: Die Klinge aus Reyersdorf (FNr. 112)
- 130 ZORA BIELICHOVÁ: Animal bones from the Middle Bronze Age Tumuli culture site at Reyersdorf (Lower Austria)
- 136 The pottery hoard of the Mid-Danubian tumulus culture from Reyersdorf (Lower Austria)
- 136 Keramický depot stredodunajskej mohylovej kultúry z Reyersdorfu (Dolné Rakúsko)
- 136 Analýza kostí zo sídliska stredodunajskej mohylovej kultúry v Reyersdorfe (Dolné Rakúsko)
- 139 ANITA KOZUBOVÁ – VERONIKA HORVÁTH: Nur eine Faszination vom Westen oder etwas anderes? Zu hallstädtischen Einflüssen in der Vekerzug-Kultur am Beispiel des Gräberfeldes von Eger-Nagy Eged (Ostungarn)
- 156 Len očarenie západom alebo niečo iné? K halštatským vplyvom vo vekerzugskej kultúre na príklade pohrebiska v Eger-Nagy Eged (východné Maďarsko)
- 159 PETRA ŠIMONČIČOVÁ KOÓŠOVÁ – RADOSLAV ČAMBAL: Ojedinelý nález noricko-panónskej opaskovej zápony z Zuckermantla v Bratislave
- 166 Einzelfund einer norisch-pannonischen Gürtelschnalle vom Zuckermantl in Bratislava
- 167 JOZEF LABUDA: Štítová puklica z doby rímskej z Hontianskych Nemiec
- 170 Schildbuckel aus der römischen Kaiserzeit aus Hontianské Nemce
- 171 ANDREJ SABOV – MAREK BOTH: Neznáme rímske militárie v zbierkach Slovenského národného múzea v Martine
- 176 Unbekannte römische Militaria in den Sammlungen des Slowakischen National Museums in Martin
- 179 KATARÍNA HLADÍKOVÁ: Príspevok ku kovanim závesov picích rohov doby rímskej z južného Záhoria
- 184 Beitrag zu den Beschlägen der Gehänge von Trinkhörnern aus der römischen Kaiserzeit vom südliche Záhorie Gebiet

- 185 DANIEL SVIHALEK: Rímske kúpele a analogické stavby z germánskeho prostredia v stredodunajskom barbariku
- 195 Römische Bäder und analogische Bauten vom germanischen Milieu im mitteldonauländischen Barbarikum
- 197 ZDENEK FARKAŠ – VLADIMÍR TURČAN: Fragment náramku typu Szentendre z Beckova
- 200 Armringbruchstück vom Typ Szentendre aus Beckov
- 203 VLADIMÍR TURČAN: Včasnostredoveké bronzové kovanie z Pohanskej
- 209 Early medieval bronz fitting from Pohanská
- 211 DAVID VÍCH – ZUZANA JARŮŠKOVÁ: Depot železných predmetů z Borotína na Malé Hané
- 216 Hoard of iron items from Borotín in Malá Haná
- 217 MILAN THURZO – RADOSLAV BEŇUŠ: Body remains of Archbishop Georgius (Juraj) Lippay, exhumed from the crypt under St. Martin's Cathedral in Bratislava
- 232 Telesné pozostatky arcibiskupa Juraja Lippaya, exhumované z krypty pod Dómom sv. Martina v Bratislave
- 233 KOLOKVIUM
- 233 VLADIMÍR TURČAN: Osemnásť kolokvium k otázkam rímsko-germánskej archeológie
Das achtzehnte Kolloquium zu den Fragen der römisch-germanischen Archäologie
- 235 ROBERT IVÁN – RÓBERT ÖLVECKY – JÁN RAJTÁR: Vybrané hrobové celky z germánskeho žiarového pohrebiska v Sekuliach
- 258 Ausgewählte Grabkomplexe aus dem germanischen Brandgräberfeld in Sekule
- 263 IGOR BAZOVSKÝ – RADOSLAV ČAMBAL – KATARÍNA HLADÍKOVÁ – JÁN RAJTÁR: Nové funerálne nálezy z doby rímskej zo Závodu (predbežná správa)
- 266 Neue Grabfunde aus der römischen Kaiserzeit aus Závod (Vorbericht)
- 269 BARBARA LOFAJOVÁ DANIELOVÁ – MARTIN FURMAN: Hrdoš – Nová archeologická lokalita severokarpatskej skupiny na pomedzí Oravy a Liptova
- 281 Hrdoš – eine neue archäologische Fundstelle der nordkarpatischen Gruppe an der Scheide von Orava und Liptau
- 283 MILAN HORŇÁK – ERIK HRNČIARIK – TOMÁŠ KOLON: Keramický materiál z vybraných objektov hospodárskeho zázemia neskoro-antického dvorca v Bratislave-Podunajských Biskupiciach
- 302 Ceramic material from selected buildings of the farming part of a late Antiquity Residence in Bratislava-Podunajské Biskupice
- 317 RECENZIA/REZENSIONS
Miroslava Daňová: B. Komoróczy/M. Vlach: Příběhy civilizace a barbarství – Pod nadvládou Říma. Archeologický ústav AV ČR, Brno, v.v.i., 2018, 289 strán, 1. vydanie. ISBN 978-80-7524-014-9.
- 319 Skratky časopisov a periodík – Abkürzungen von Zeitschriften und Periodika

ZÁVER KULTÚRY ĽUDU SO STAROU LINEÁRNOU KERAMIKOU. OBJ. 114/86 V BRATISLAVE – MLYNSKEJ DOLINE¹

ZDENĚK FARKAŠ

Keywords: Bratislava, Devín, late Linear Pottery Culture, early Linear Pottery Culture, Mlynská dolina, Keszthely group

Abstract: *The end of the early Linear Pottery Culture (LBK). Building 114/86 in Bratislava-Mlynská dolina. In Mlynská dolina in Bratislava, on the settlement of people from the late LBK and the ensuing Želiezovce group, a building with the skeletal remains of a juvenile individual, together with the skullcap of an adult was found. It had been placed in a settlement pit with pottery material matching the end of the development of the early LBK and with the first elements characteristic of the late LBK and the Keszthely group. Despite the fact that the Bratislava gate is not an area with constant settlement by the Keszthely group, there is evidence on its territory of a settlement enclave from the end of the early LBK, with a clear tendency towards the formation of a cultural expression characteristic both of the late LBK and of the Keszthely group, the distinguishing features of which later arrived in this area, however, only in the form of pottery imports.*

V rokoch 1984 až 1990 uskutočnilo Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum v Bratislave pod vedením B. Egyházy-Jurovskej a Z. Farkaša záchranný a predstihový archeologický výskum v dolnej časti Mlynskej doliny v Bratislave, ktorý vyvolala stavba severného predpoľa diaľničného mosta Lafranconi cez Dunaj a s ním spätých preložiek mestských komunikácií (obr. 1).

Obr. 1. Bratislava, časť Karlova Ves. Mlynská dolina. Mapa s vyznačením záujmovej polohy.

Abb. 1. Bratislava, Teil Karlova Ves. Mlynská dolina. Karte mit Markierung des Interessensgebiets.

Zájomová plocha sa rozprestierala na Starých gruntoch, v mestskej časti Karlova Ves, na mierne na juh sklonených nižších a vyšších stredných terasách Dunaja. Geologické podložie pozostávalo predovšetkým z kvartérnych fluvialných sedimentov, zväčša z piesčitých štrkov. Tie prevládali na nižších stredných terasách z obdobia mladšieho risského glaciálu. V prípade vyšších terás zo staršieho risského glaciálu boli štrky prevažne prekryté rôzne hrubými vrstvami

spraše a deluviálnych hĺn (www.mapserver.geology.sk). Miestami však až takmer pod súčasný povrch vystupovali rozlamané platne granitov až granodioritov bohatých na pegmatity (bratislavský typ). Tie boli potom obklopené zvetralinovým plášťom a na ne nadväzujúcimi štrkami. Na skalných blokoch a v ich okolí zvyčajne celkom chýbal sprašový pokrov (Egyházy-Jurovská/Farkaš 1991, 10). Hladina Dunaja sa dnes najčastejšie pohybuje v rozmedzí 133 až 135 m n. m. a jeho súčasný breh až po hranu nižšej strednej terasy pozostáva predovšetkým z holocénnych sedimentov, miestami výrazne doplnených antropogénnymi navážkami (www.mapserver.geology.sk). Pôdny pokrov lokality tvorili kambizeme modálne (www.podnemapy.sk), miestami však už výrazne pozmenené poľnohospodárskymi a stavebnými aktivitami.

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0491.

Archeologický výskum bol limitovaný prírodnými danosťami a rozsahom plánovanej stavebnej činnosti. Z juhu ho ohraničovala trasa pôvodnej Botanickej ulice, dnes vyúsťujúcej do areálu Botanickej záhrady, z východu prudký zráz k potoku Vydrica, ktorý v minulosti pred vyústením do Dunaja meandroval na dne Mlynskej doliny a zo severu línia Ilkovičovej ulice, časti smerujúcej ku vchodu do budov Prírodovedeckej fakulty UK. Západný okraj bol prispôsobený rozsahu stavebných prác. Stavebný dvor Pozemných stavieb Nitra, ktorý využil staršie „švédské domčeky“ a betónom spevnené plochy, rozdelil skúmaný priestor na tri samostatné časti, označené ako plocha A až C (obr. 2). Až v záverečných etapách stavby sa ukázalo, že našťastie väčšina z nich stála na miestach s vystupujúcimi kamennými kryhami obklopenými zvetralinovým plášťom a štrkovými nánosmi bez spraší, ktorým sa zväčša vyhýbali ako praveké, tak stredoveké sídliskové aktivity (Egyházy-Jurovská/Farkaš 1991, 10). Okrem samotnej výstavby mosta Lafranconi boli počas archeologického výskumu sledované aj niektoré menšie stavebné práce v okolí, predovšetkým preložky inžinierskych sietí, ktoré umožnili doplniť si obraz o pôvodnom rozsahu tunajšieho pravekého až stredovekého osídlenia.

Obr. 2. Bratislava, časť Karlova Ves. Mlynská dolina. A-C – plochy odkryté pri archeologickom výskume v rokoch 1984 až 1990; 1 – pohrebisko z 9. stor. na území Botanickej záhrady.

Abb. 2. Bratislava, Teil Karlova Ves. Mlynská dolina. A-C – Flächen während der archäologischen Grabung in den Jahren 1984 bis 1990 untersucht; 1 – Gräberfeld vom 9. Jahrhundert im Gebiet des Botanischen Gartens.

Z geografického hľadiska sa skúmaná plocha nachádzala pri vyústení Mlynskej doliny k Dunaju, na trase jedného z významných, pomerne pohodlných prechodov cez síce nevysokú, ale predsa len hradbu Malých Karpát. Ten začínal tzv. Lamačskou bránou v Lamačskom zlome a buď ním pokračoval k dnešnej Patrónke a odtiaľ pozdĺž Vydrice k Dunaju, alebo Líščím údolím popri Suchej Vydrici (Čiernom či Karloveskom potoku) k jeho ústiu do Karloveského ramena (obr. 1).

Ako archeologická lokalita bola známa pravobrežná terasa Vydrice od Ilkovičovej ulice až po areál Botanickej záhrady najmenej od polovice 20. stor. Boli to predovšetkým fragmenty keramiky z obdobia kultúry ľudu s mladšou lineárnou keramikou, železovskej skupiny a z neskorej doby laténskej z bývalého Mičurinského sadu, ktorý približne zodpovedal ploche A odkrytej počas archeologického výskumu (Pichlerová 1960, 327-328; 1967, 10-12; Polla/Vallašek 1991, 102). Na území Botanickej záhrady sa zas podarilo odkryť časť včasnostredovekého pohrebiska z priebehu 9. stor. (Krasovská 1955, 235-243). Žiaľ, dnes je nezvestný hromadný nález bronzových predmetov, ktorý podľa A. Točíka, bývalého riaditeľa Archeologického ústavu SAV v Nitre a niektorých pracovníkov Botanickej záhrady údajne v nej našli pri sadení stromčekov niekedy na prelome 50. a 60. rokov 20. stor. (Egyházy-Jurovská/Farkaš 1991, 11). Neskôr, na začiatku 80. rokov 20. stor. pribudli k starším poznatkom doklady zrejme o rozsiahlejšej osade ľudu s lengyelskou kultúrou, zatiaľ doloženou predovšetkým na svahu medzi dnešnou Ilkovičovou a Litovskou ulicou. Na podklade charakteristickej keramiky a predovšetkým početnej antropomorfnej plastiky ju možno položiť do jej I. stupňa, súčasného so stupňom Ia kultúry ľudu s moravskou maľovanou keramikou (Farkaš 1986, 23-62).

Pri archeologickom výskume v 80. rokoch 20. stor. sa na ploche A a B podarilo odkryť severnú časť pôvodne pomerne veľkej osady zo záveru starého a priebehu stredného neolitu. Jej pôvodnú rozlohu možno podľa súčasných po-

znatkov opierajúcich sa aj o podrobný prieskum všetkých stavebných a iných výkopových prác v okolí záujmovej plochy v Botanickej záhrade a jej okolí odhadnúť na približne 350 x 200 m. Zatiaľ najstarším dokladom prítomnosti tvorcov kultúry ľudu s lineárnou keramikou (ďalej LnK) sú zlomky nádob zdobené širokými rytými líniami bez prerušenia vpichmi, ktoré možno položiť do záveru vývoja starej LnK. Tunajšia osada potom zrejme, možno s istými prestávkami, pretrvala až po záver železovskej skupiny, ktorý sa vyznačuje esovito profilovanými nádobami zdobenými dlhými samostatnými zvislými vrypami, bez základnej osnovy z tenkých rytých obežných línií. Podľa súčasných poznatkov sa jej južný, spodný okraj končil takmer priamo na pôvodnom dunajskom brehu, okolo vrstevnice 140 m n.m. Východný zas ohraničoval prudký zráz k toku Vydrice. Západná hranica v okolí Botanickej záhrady zasahovala minimálne k internátu Družba a prebiehala pod ním na miestach, kde spras v podloží vystriedali podmáčané sprasové hliny až íly a rôzne riečne sedimenty. Severnejšie západný okraj osady nepresiahol zvislú líniu chrbta Starého gruntu, ktorý chránil jej obyvateľov pred prevládajúcimi západnými vetrami. Severnú hranicu neobmedzovali žiadne v súčasnosti zreteľné prírodné prekážky a pravdepodobne súvisela s prirodzenými nárokmi na veľkosť osady a dostupnosť vodných zdrojov.

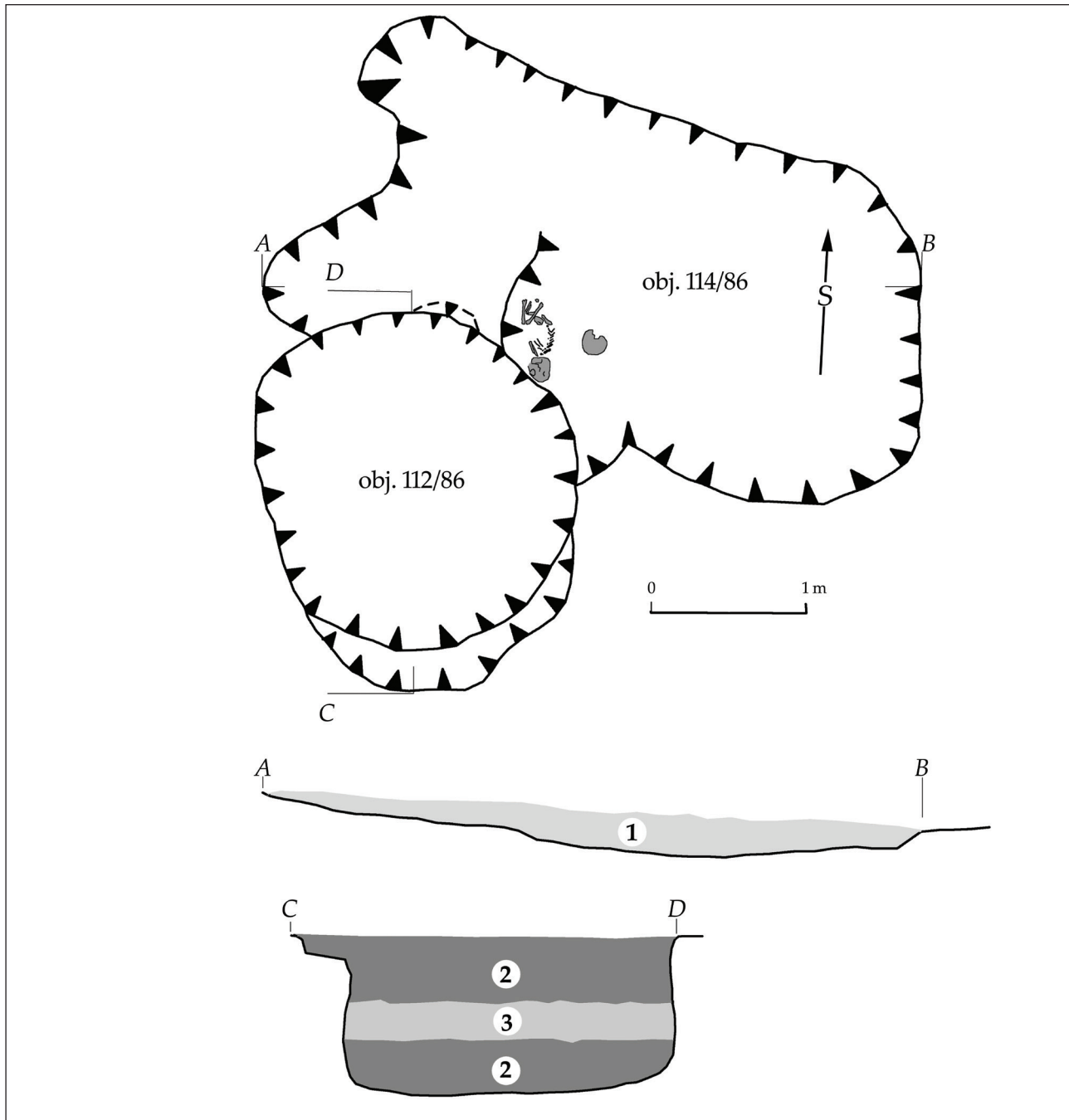

Obr. 3. Bratislava, časť Karlova Ves. Mlynská dolina. Plocha A s vyznačením obj. 114/86. a – kultúra ľudu so starou lineárnou keramikou, b – kultúra ľudu s mladšou lineárnou keramikou a železovská skupina, c – stredovek, d – stredodunajská mohylová kultúra, e – kameň, f – tehla, g – skalná kryha, h – zvetralinový plášť, i – štrkové podložie, j – sekundárne poškodená plocha.

Abb. 3. Bratislava, Teil Karlova Ves. Mlynská dolina. Fläche A mit Markierung des Obj. 114/86. a – Kultur der Träger der älteren Linearbandkeramik, b – Kultur der Träger der jüngeren Linearbandkeramik und die Železovce Kultur, c – Mittelalter, d – Mitteldonauländische Hügelgräberkultur, e – Stein, f – Ziegel, g – Felsblock, h – verwitterte Ummantelung, i – Schottermutterboden, j – sekundär gestörte Fläche.

Okrem osady kultúry ľudu s LnK sa podarilo na odkrytej ploche zachytiť sídliskové jamy kultúry ľudu so stredodunajskou mohylovou kultúrou (*Bartík/Egyházy-Jurovská* 1998, 33-58), ktoré podobne ako jednotlivé stredoveké objekty a stredoveká kultúrna vrstva prekračovali severnú hranicu pôvodného neolitického sídliskového areálu.

Pre poznanie záveru vývoja starej LnK v širšom okolí Bratislavskej brány má mimoriadny význam obj. 114/86. Nachádzal sa v južnej časti plochy A, v sektore A až a (obr. 3). Mal tvar nepravidelného obdĺžnika s rozmermi 4,02 x 2,4 m, ktorý v JZ časti prerezala zásobná jama kruhového pôdorysu (obj. 112/86), sprievodným materiálom datovaná do obdobia železovskej skupiny. Dlhšia os smerovala približne v smere ZSZ-VJV. Jeho pomerne rovné dno zasahovalo 0,1 až 0,24 m do svetlého sprasového podložja, ktoré mierne klesalo od Z smerom na V. Výplň pozostávala z homogénnej, nezvrstvenej svetlohnedej zeminy, farbou aj konzistenciou blízkej sprasi z okolia. Tým sa výrazne odlišovala od sivohnedej až sivočiernej vrchnej časti výplne obj. 112/86 (obr. 4). V JZ časti objektu, v hĺ. 0,1 m od hornej úrovne sprase, ležala na ľavom boku kostra dieťaťa so silno zohnutými dolnými končatinami, pričom stehenné kosti zvierali s osou tela 34° uhol. Dlane rúk, silno postihnuté dekompozíciou, s ramenami pritisnutými k hrudi, zrejme smerovali k tvári. Os tela nedospelého jedinca dodržiavala orientáciu J (hlava)–S tak, že tvár smerovala na západ. Uložili ju do už sčasti zasypanej jamy, na 0 až 0,14 m hrubú vrstvu zásyvu. Asi 0,4 m za chrbtom dieťaťa sa našla poškodená klenba lebky dospelej osoby, podľa M. Thurza pravdepodobne ženy (*Egyházy-Jurovská/Farkaš* 1993, 19; *Farkaš* 2002, 26). Okrem antropologického materiálu sa zo zásyvu podarilo vyzdvihnúť 63 pomerne drobných fragmentov keramiky, 5 hrudiek mazanice s eróziou zaoblenými hranami do dĺžky 3 cm, niekoľko na prach zotletých, dnes už nezachovaných zvieracích kostí,

Obr. 4. Bratislava, časť Karlova Ves. Mlynská dolina. Obj. 112 a 114/86. 1 – svetlá žltohnedá zemina, 2 – sivohnedá až sivočierna zemina, 3 – svetlohnedá zemina.

Abb. 4. Bratislava, Teil Karlova Ves. Mlynská dolina. Obj. 112 und 114/86. 1 – helles gelbbraunes Erdreich. 2 – graubraunes bis grauschwarzes Erdreich, 3 – hellbraunes Erdreich.

4 silexy, časť kamennej sekerky, jeden celý a zlomok ďalšieho kremencového riečného okruhliaka s pracovnými stopami po obvode (obr. 5, 6).

Obj. 112/86, ktorý porušil obj. 114/86, bol zásobná jama oválneho tvaru s rozmermi 2,1 x 2,42 m. Jej mierne zaoblené dno ležalo 1,1 m od úrovne sprasového podlažia. Výplň pozostávala z troch výrazne odlišných, vodorovných vrstiev. Horná, zachytená pri začistení povrchu oboch zásahov do podlažia, pozostávala z do sivohneda až sivočierna sfarbenej hlinitej zeminy, hrubej 0,48 m. Tá ostro nasadala na 0,25 m silnú vrstvu svetlej hnedej zeminy, blízkej výplni obj. 114/86. Do zásobnej jamy sa azda dostala pri deštrukcii jej pôvodného zúženého hrdla. Medzi dnom a svetlou medzivrstvou sa opäť nachádzala tmavá sivohnedá hlina, totožná konzistenciou i farbou s vrchnou časťou výplne (obr. 4). Zo zásyvu sa podarilo vyzdvihnúť len pomerne fragmentárny črepový materiál (spolu 84 zlomkov), zodpovedajúci druhému stupňu vývoja keramickej náplne železovskej skupiny podľa J. Pavúka (1969,325-332). Okrem nich sa do výplne zásobnej jamy dostali aj drobné zlomky vypálenej mazanice, praslen nepravidelného guľového tvaru, zlomky dvoch ďalších praslenov a dva otlkače-drvidlá z kremencových riečnych okruhliakov. Nálezy dopĺňal roh hovädzieho dobytka a rohy kozy, ktoré

ako jediné mali nádej nepodľahnúť v priebehu tisícročí pôsobeniu tunajšej, vo všeobecnosti na zachovanie osteologického materiálu mimoriadne nevhodnej zeminy.

Zo 63 zlomkov keramiky z obj. 114/86 s maximálnou veľkosťou 9,7 x 6,2 cm, ale zväčša výrazne menších, 28 patrilo medzi fragmenty s vyššou vypovedacou hodnotou (obr. 5). Šesť z nich však bolo zlepených z niekoľkých pôvodných kusov (obr. 1: 1 z dvoch, obr. 5: 3 z dvoch, obr. 5: 6 zo šiestich, obr. 5: 15 zo šiestich, obr. 5: 21 z dvoch a obr. 5: 28 zo štyroch črepov). Výrazná fragmentárnosť keramiky tak poukazuje na jej sekundárne až terciárne uloženie vo výplni objektu, pričom fragment z obr. 5: 21 sa našiel až pri dočistovaní hrudného koša dieťaťa, pôvodne vyzdvihnutého in situ, v laboratórnych podmienkach Antropologického oddelenia Prírodovedného múzea SNM v Bratislave. Zlomky tak nepatrili k pôvodnému obsahu objektu, ale dostali sa do jeho výplne spolu s iným odpadom z povrchu sídliska. Napriek tomu tvoria pomerne jednotný súbor, charakterom výzdoby odlišujúci sa od obsahu ostatných objektov odkrytých na ploche osady LnK v dolnej Mlynskej doline.

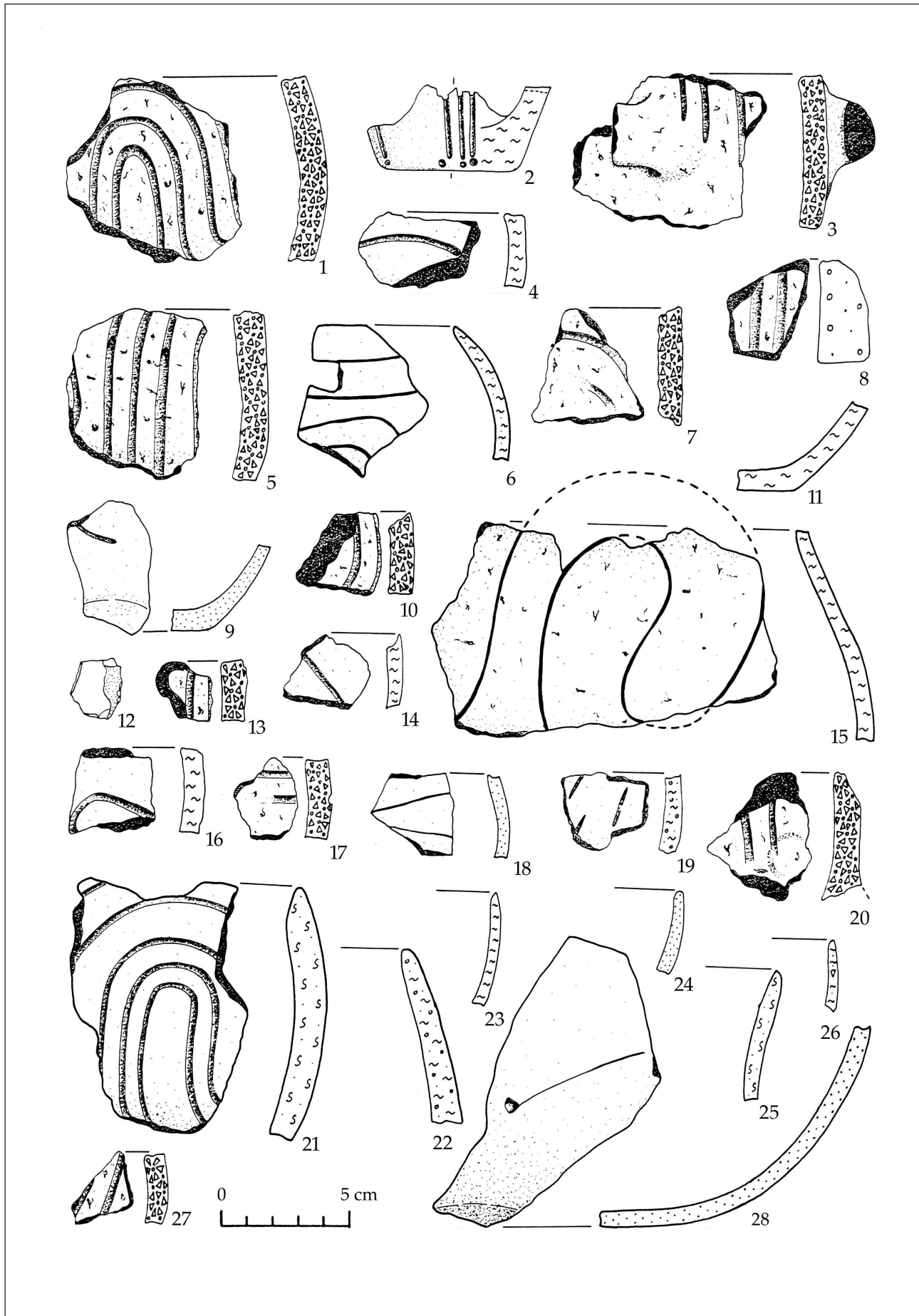
Zlomky nádob vyzdvihnuté z obj. 114/86 možno rozdeliť do dvoch základných skupín, a to na hrubostennú tzv. „kuchynskú“ a tenkostennú „stolovú“ keramikou, ktoré sa okrem kvality a zloženia hrnčiarkej hmoty odlišujú aj charakterom výzdoby.

Hrubostenná keramika je zväčša zhotovená z hliny s výraznou prímесou piesku s veľkosťou zrníčok okolo 1 mm, výnimočne i viac, vrátane drobných kúskov do červena sfarbeného pieskovca (obr. 5: 1, 3, 5, 7, 10, 17, 20 a 27). Ten očívidne nie je miestneho pôvodu a do hrnčiny sa azda dostal prostredníctvom riečnych náplavov. Pretože však vzhľadom na charakter materiálu i jednotnú výzdobu nemožno vylúčiť, že veľká časť zlomov s prímесou pieskovca bola súčasťou jednej nádoby, podľa zvyšku vodorovne orientovaného uška so zvislým otvorom skôr širšej putne ako štíhlejšej fľaše, je možné, že nádoba bola importom z iných miest strednej Európy, s bežným výskytom horniny tohto typu. V niektorých prípadoch bol inak zrnitý materiál doplnený organickým ostrivom, ktoré po vyhorení zanechalo na povrchu charakteristické stopy. Vo väčšine prípadov do tvrda vypálený materiál mal tzv. sendvičovitú štruktúru s okrovým, tehlovočerveným až hnedým či sivookrovým vonkajším i vnútorným povrchom doplneným sýtočiernym jadrom. Bahnitý materiál bol zastúpený len zriedka (obr. 5: 14). Hrúbka fragmentov kuchynskej keramiky zväčša mierne prekračovala 1 cm. Črepy s hrúbkou 1,8 a 2,1 cm sú výnimkou. Pri nedokonalom vypálení, pomerne mäkkej pórovitej hrudke (dá sa do nej rýpať nechťom) vypálenej hliny s rozmermi 4 x 2,8 cm s hrúbkou 2,5 cm napriek tomu, že jej povrch zdobí dvojica paralelných širokých rýh s oblým dnom (š. 0,55 cm, hl. 0,2 cm) nemožno vylúčiť, že ide o kus zdobenej mazanice (obr. 5: 8). Istou výnimkou je iba črep z veľkej nádoby z jemne plavenej až bahnitej hliny s výraznou pôvodnou prímесou organického materiálu s dokonalo vyhladeným až vylešteným vnútorným aj vonkajším povrchom, vypáleným do tmavohnedých až hnedočiernych odtieňov s čiernym jadrom (obr. 5: 21). Zachovaná vhlbená výzdoba pozostáva zväčša z viacnásobných rytých línií vyhotovených jednohrotým nástrojom so zaobleným ostrím, širokých 0,3-0,4 cm a hlbokých 0,05 až 0,1 cm. Usporiadané sú predovšetkým do vysokých prehnutých úzkych oblúkov. Z plastickej výzdoby sa zachoval iba zvyšok plochého, pravdepodobne kráterovitého výčnelku s aspoň jednou prstovou prehľbeninou na boku.

Tzv. jemnú stolovú keramikou prevažne zhotovili z jemne plavenej až bahnitej zeminy, často s organickou prímесou. Objavuje sa však aj piesčitý materiál, bez stôp organickej zložky (obr. 5: 9, 18, 24). Vypálená bola do svetlosivých až tmavosivých či okrovohnedých odtieňov, pričom vyhladený povrch nádoby nebol jednotnej farby, ale pokrývali ho svetlejšie i tmavšie flaky. Stred črepu obvykle zodpovedal farbe povrchu, ojedinelo sa ale objavilo aj sendvičové zvrstvenie. Hrúbka črepu sa pohybovala od 0,5 do 0,7 cm, 1 cm presiahla iba v prípade vždy o čosi masívnejších dien (obr. 5: 9, 11).

Výzdoba tenkostennej keramiky pozostávala ako zo širších (obr. 5: 14-16), tak tenkých (obr. 5: 6, 18) až vlasovitých (obr. 5: 28) rytých línií. Motív tzv. notovej hlavičky trojuholníkovitého tvaru sa objavil iba v jednom prípade, kde nad dnom ukončoval oblúkovitú samostatnú rytú líniu (obr. 5: 28). Z výzdobných motívov sa zachovali dvojice vodorovných obežných línií pod okrajom guľovitej nádoby, doplnených lomenými líniami na tele (obr. 5: 6), rozbiehajúcich sa línií (obr. 5: 18) či motív tzv., doprava prepadávajúcej sa vlny tvorenej dvojicou rýh (obr. 5: 15).

Výrazná fragmentárnosť hrubostennej keramiky z obj. 114/86 umožňuje z pôvodných keramických tvarov s veľkou pravdepodobnosťou identifikovať iba zvyšky putne s uškom so zvislým otvorom. Putne (die Butte), zvyčajne doplnené piatimi uškami, patria k tvarom rozšíreným na celom území LnK, s pomerne dlhým časovým vývojom (Hoffmann 1963, 40, 41), ktorý v rôznych úžitkových modifikáciách pokračoval aj v prostredí kultúry ľudu s mladšou lineárnou keramikou a na ňu nadväzujúcou železovskou skupinou. Ich pôvod sa hľadá v prostredí kultúrneho okruhu Starčevo-Körös-Criș (Kalicz 1995, 29). V období starej LnK je časť z nich zdobená pre túto kultúru charakteristickými hlbokými rytými líniami, často usporiadaných do trojíc vytvárajúcich priebežné vysoké zvlnené oblúky. Tie sú známe na celom území jej rozšírenia od Maďarska (Kalicz 1995, Abb. 15), cez Rakúsko (Lenneis 1989, 23-35, 2010, 195-198), Moravu a Čechy (napr. Čížmář 1998, 106-112; Pavlů/Vokolek 1992, Fig. 29; Quitta 1960, Abb. 2: c; Tichý, 1962, obr. 13: 2) až po Nemecko. Vlnovitý motív z trojíc širokých línií však tiež nepatrí k chronologicky citlivejším výzdobným motívom. Objavuje sa najneskôr v stupni Biňa podľa J. Pavúka, napr. v Budapešti – Aranyhegyi út. (Kalicz 1995, Abb. 15) a známa je aj z náplne stupňa LnK Ia na Morave (Čížmář 1998, 106-107, obr. 1: 2). Potom pokračuje až po záver vývoja starej LnK (Pavúk 1980, 45-47; Pavúk/Farkaš 2013, Abb. 5), pričom ryté meandrovité motívy so zaoblenými líniami zo širokej „trojlinky“ sú na Morave charakteristické pre stupeň LnK Ib (Čížmář 1998, 109). Zaoblené meandrovité motívy sa však zrejme neobmedzovali len na jeden

Obr. 5. Bratislava, časť Karlova Ves. Mlynská dolina. Keramika z výplne.

Abb. 5. Bratislava, Teil Karlova Ves. Mlynská dolina. Keramik aus der Verfüllung.

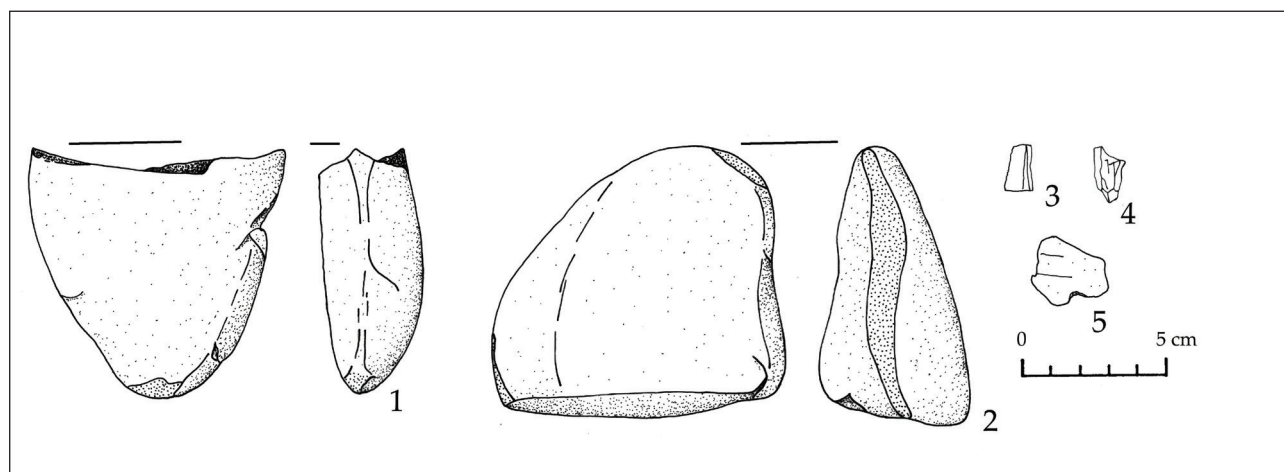
typ keramických tvarov. K mladším prvkom v rámci vývoja starej LnK patria aj kruhové vpichy neprepojené so zvislými širokými ryhami pri dne menšej nádoby z bahnitej zeminy (obr. 5: 2).

Podľa hrubostennej kuchynskej keramiky možno teda obj. 114/86 zaradiť najskôr do obdobia zodpovedajúceho náplni najmladšieho vývojového stupňa kultúry ľudu so starou LnK, pomenovaným na Slovensku ako stupeň Milanovce (Pavúk 1980, 45-47), s pomerne výrazným zastúpením v širšom okolí Bratislavy (Farkaš 2012, 7-11; Pavúk/Farkaš 2013, 219-224 a pod.), vrátane rakúskej časti tzv. Bratislavskej brány (Umgeher-Mayer/Aczél/Krenn-Leeb 2011, 3-9).

Z tenkostennej, tzv. stolovej keramiky možno fragment zo spodnej časti guľovitej nádoby zdobený tenkou, mierne oblúkovitou rytou líniou ukončenou nad dnom trojuholníkovitou „notovou“ hlavičkou zaradiť podľa triedenia J. Pavúka (1969, 270-271; 2012, 297-299, Abb. 2: 6) do počiatočnej fázy vývoja kultúry ľudu s mladou LnK na juhozápadnom Slovensku, prípadne stupňa Ib LnK podľa Z. Čižmáňa (1998, 109-112). Fragmenty bez členenia jemných rytých línií či už vpichmi alebo priečnymi zárezmi, vrátane tzv. motívu prepadávajúcej sa vlny (obr. 5: 6, 15, 18) zodpovedajú výzdobným motívom známym z okruhu keszthelyskej skupiny LnK, rozšírenej predovšetkým v maďarskom Zadunajsku, v rakúskom Burgenlande a časti Dolného Rakúska (Kalicz 1991; Lenneis 2003; Pavúk 2012). Motív vlny prepadávajúcej sa smerom doprava je zastúpený aj na misovitých nádobách vychádzajúcich z tvaru guľovej úseče z pohrebiska kultúry ľudu s LnK vo Vedroviaciach na Morave (Čižmář 2002, 172, Obr. 13), kde zodpovedá stupňu Ib₁. V tomto prípade doplnkový motív k priebežnému meandru, blízkeho fragmentu keramiky z obj. 114/86 z Bratislavy Mlynskej doliny zvyčajne tvoria dvojice jednoduchých vodorovných vrypov alebo jednoduchého širokého V v medzipriestoroch vrcholov „vln“ pod okrajom nádoby, ale ešte bez obežných jednoduchých či zdvojených obežných rýh pod ústím. Tie sa však už objavujú na okrajovom fragmente výrazne guľovitej nádoby z plavenej zeminy s jemnou prímесou piesku (obr. 5: 6). Zdá sa teda, že keramický materiál z obj. 114/86 z Bratislavy Mlynskej doliny je pomerne časovo jednotný a možno ho položiť na prelom záveru kultúry ľudu so starou LnK a začiatku kultúry ľudu s mladšou LnK, keď predovšetkým pri tradične konzervatívnejšej hrubostennej keramike ešte prevládajú prvky charakteristické pre predchádzajúce obdobie, zatiaľ čo v tenkostennej, tzv. stolovej keramike sa už uplatňujú nové prvky, ktoré sa plne uplatnili v nasledujúcom období. Materiál poukazuje na skutočnosť, že aj oblasť Bratislavskej brány patrila ešte k územiu, kde vývoj smeroval na jednej strane k formovaniu sa kultúrneho prejavu blízkeho keszthelyskej skupine LnK a na druhej k výzdobným motívom doplneným „notovými hlavičkami“, neskôr charakteristickými pre výtvarný prejav na keramike kultúry ľudu s mladšou LnK. Súčasne sa ukazuje, že aj na prelome starého a stredného neolitu kultúrny vývoj v okolí Bratislavy, vrátane príľahlej časti Záhoria úzko nadväzoval na dianie v blízkom Dolnom Rakúsku, Burgenlande a na južnej Morave, podobne ako často neskôr v rôznych obdobiach praveku.

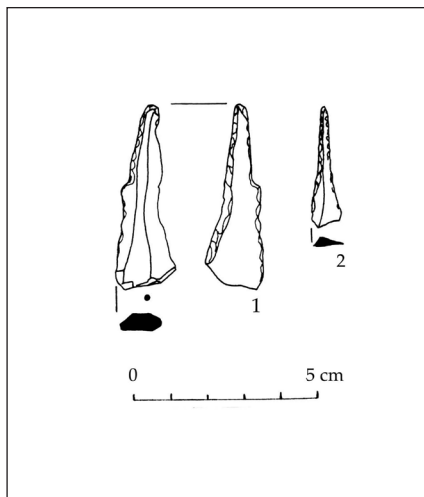
Okrem keramiky sa z výplne obj. 114/86 podarilo vyzdvihnúť dva riečne okruhliaky z kremenca so stopami pracovnej činnosti, predovšetkým jemných úderov alebo trenia na hrote alebo hrane. Okrem nich to bol fragment silicovej čepele (obr. 6: 3), 3 zlomky odpadu z výroby kamennej štiepanej industrie (obr. 6: 4), z nich dva boli odbité z povrchu riečnej žabice, zrejme pri pokuse zistiť kvalitu potenciálnej suroviny. Súčasťou bližšie nedefinovateľného hladného kamenného nástroja bol drobný úštep z jeho dokonalo vybrúseného povrchu. (obr. 6: 5).

Okruhliaková industria, zrejme aj pod vplyvom toho, že osada ľudu s LnK v Bratislave – Mlynskej doline sa nachádzala na brehu Dunaja, bola mimoriadne bohatá a jednotlivé žabice, zväčša z kremencov, boli intenzívne využívané ako kladivká, drviče, roztierače a pod.

Obr. 6. Bratislava, časť Karlova Ves. Mlynská dolina. Obj. 114/86. Kamenná industria. 1-2 – drvidlá, otlkače z riečnych okruhliakov, 3-4 – silixy, 5 – fragment kamenného brúseného nástroja.

Abb. 6. Bratislava, Teil Karlova Ves. Mlynská dolina. Obj. 114/86. Steinindustrie. 1-2 – Reibsteine, Schlagsteine aus Flussfindlingen, 3-4 – Silixe, 5 – Bruchstück eines steinernen geschliffenen Werkzeugs.

Obr. 7. Bratislava, časť Karlova Ves. Mlynská dolina. Plocha A. Kamenná štiepaná industria. Vrtáčky z vrstvy.

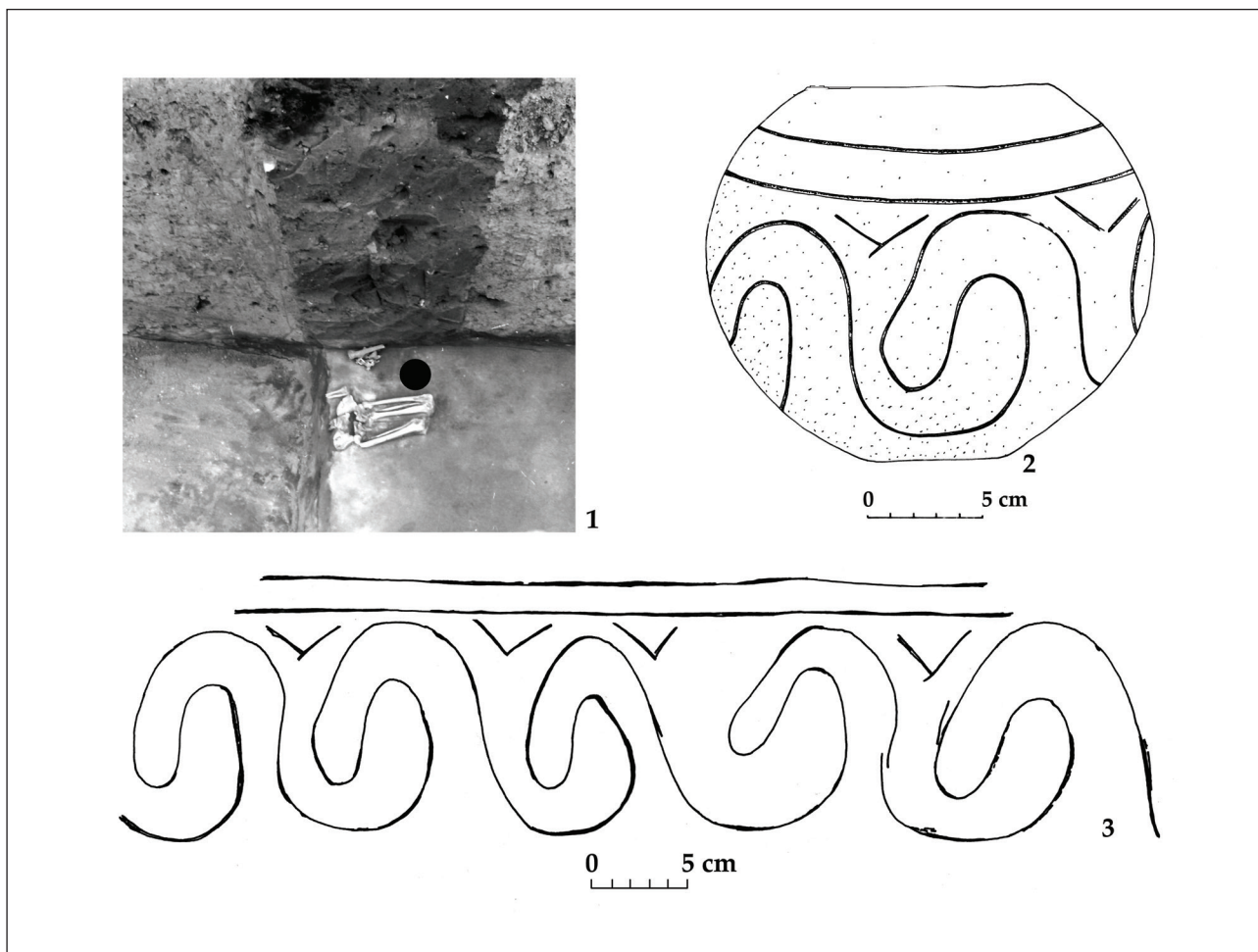
Abb. 7. Bratislava, Teil Karlova Ves. Mlynská dolina. Fläche A. Steinerner Abschlagindustrie. Bohrer von der Schicht.

K nim z obj. 114/86 patril prirodzene zlomený plochý okruhliak okrovej farby, s pracovnými stopami na hrote a časti bočnej hrany. Rozmery: dĺ. 9 cm, š. 9 cm, max. hr. 3,6 cm (obr. 6: 1).

Druhým bol kremencový okruhliak tvaru pečene okrovohnedej farby, so stopami jemných úderov na hrote a jednej z bočných hrán. Rozmery: dĺ. 9,7 cm, š. 10,6 cm, max. hr. 5,45 cm (obr. 6: 2).

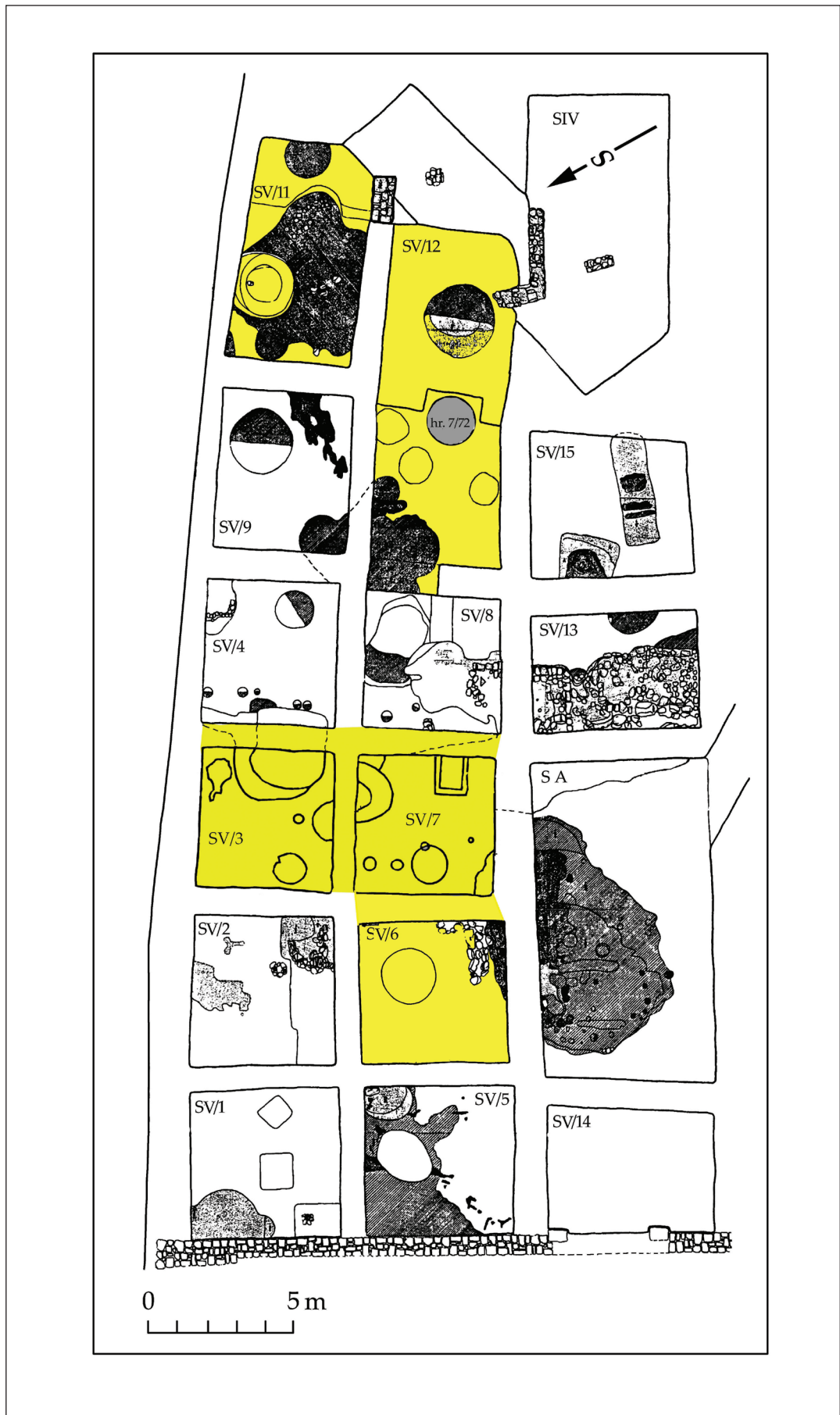
Obj. 114/86 je zatiaľ jedinou sídliskovou štruktúrou zapustenou do pôvodného terénu z obdobia prelomu starej a mladšej LnK, odkrytá na ploche neolitického sídliska v Bratislave, Mlynskej doline. Pred kompletným spracovaním nálezového materiálu z tejto polohy azda do obdobia starej LnK možno zaradiť aj dvojicu vrtáčikov s dlhým krčkom, ktoré sa podarilo vyzdvihnúť z kultúrnej vrstvy na ploche A (obr. 7). Analogické tvary sa našli napr. v prostredí starej LnK v Mohelnici u Zábřehu na Morave (Tichý 1962, obr. 9: 3-5; Mateiciucová 2003, Abb. 3: 18-20) či Brunn am Gebirge II v Rakúsku (Mateiciucová 2003, Abb. 31). Nemožno preto vylúčiť, že staršia osada sa pôvodne nachádzala bližšie k dunajskému toku, niekde pod dnešnou Botanickou záhradou. Súčasne však treba pripomenúť, že tvarovo blízke vrtáčky zrejme pretrvávali aj v prostredí stredného či mladého neolitu (Pavlů/Zápotocká 2007, obr.: 32, 33).

Obj. 114/86 nie je jediným dokladom zastúpenia keszthelyskej skupiny na území Bratislavy. K najznámejším a súčasne najlepšie zachovaným patrí nádoba z hrobu č. 8, ktorý odkryli na SV úpätí devínskeho hradného kopca v sektore 2, na rozhraní sond SV/6 a SV/7S. Pozostatky mŕtveho v ňom uložili do zeme na chrbte s výrazne pokrčenými dolnými

Obr. 8. Bratislava, časť Devín. Hrad. Sektor 2, sonda V/6, hrob 8. 1 – situácia s vyznačením polohy nádoby, 2 – nádoba z hrobu 8, 3 – rozvinutá výzdoba nádoby z hrobu 8. Fotoarchív MM v Bratislave.

Abb. 8. Bratislava, Teil Devín. Burg. Sektor 2, Sonde V/6, Grab 8. 1 – Situation mit der Markierung der Lage vom Gefäß, 2 – Gefäß vom Grab 8, 3 – entwickelte Verzierung des Gefäßes vom Grab 8. Fotoarchiv des Stadtmuseums Bratislava.

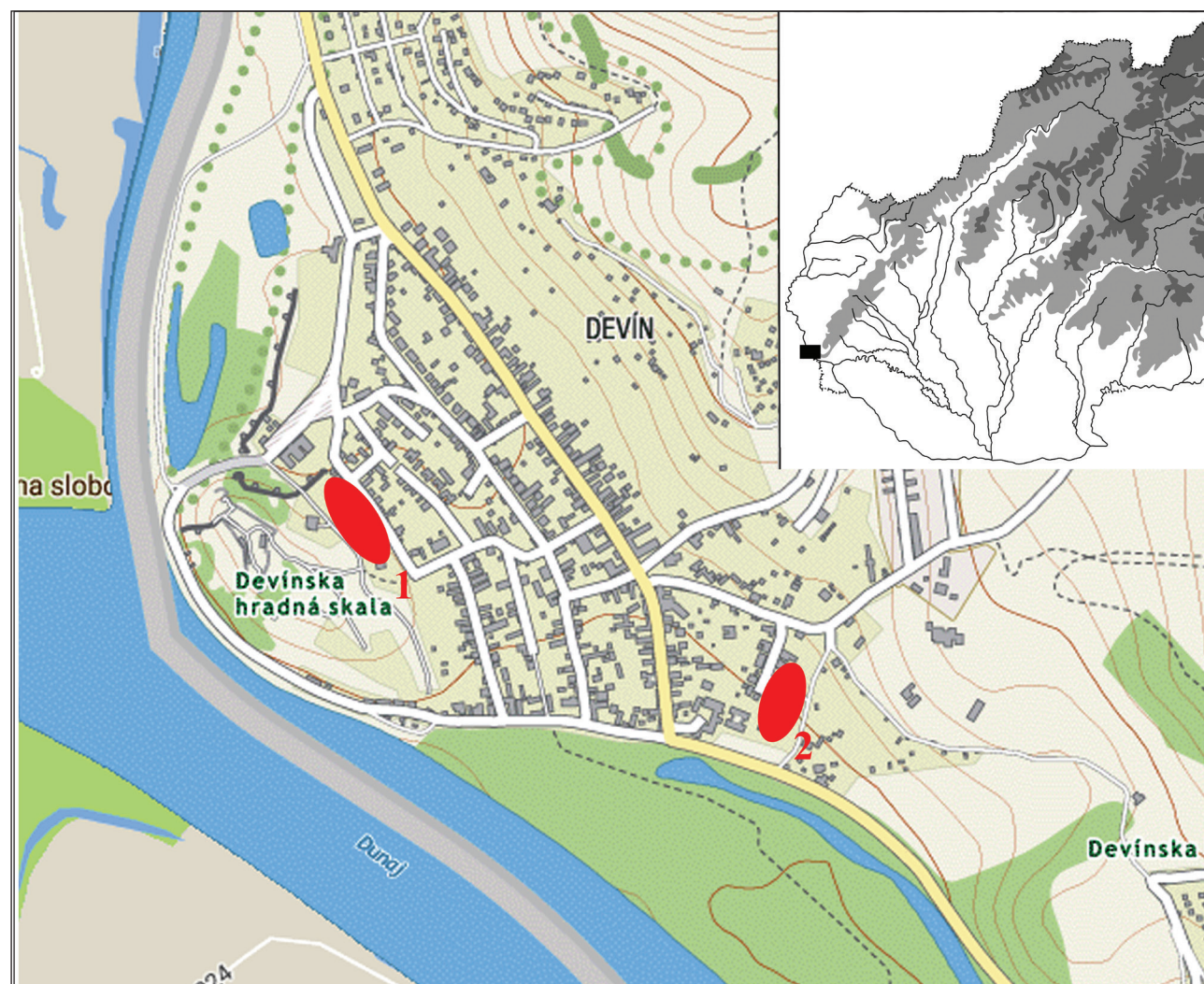

Obr. 9. Bratislava, časť Devín. Hrad. Sektor 2. Žlto sú vyznačené miesta nálezov kostrových hrobov. Podľa podkladov V. Plachej.
 Abb. 9. Bratislava, Teil Devín. Burg. Sektor 2. Gelb sind die Körpergräberstellen markiert. Nach Unterlagen von V. Plachá.

končatinami. Nohy boli podľa fotografie zohnuté tak výrazne, až sa pätami dotýkali kostrče. Os tela dodržiavala približne smer SZ (hlava)-JV, ľavá ruka spočívala voľne popri tele. Kultúrne zaradenie pohrebu umožnila guľovitá nádoba, ktorú postavili k ľavému kolenu nebožtíka (rozmery: v. 16,3 cm, pr. dna 5,7 cm, pr. ústia 10,8 cm, pr. vydutiny 19,8 cm). Iné hrobové prílohy sa nezistili (Farkaš 2015, 38, 39; Farkaš/Jelínek/Plachá 2012, 29, 30).

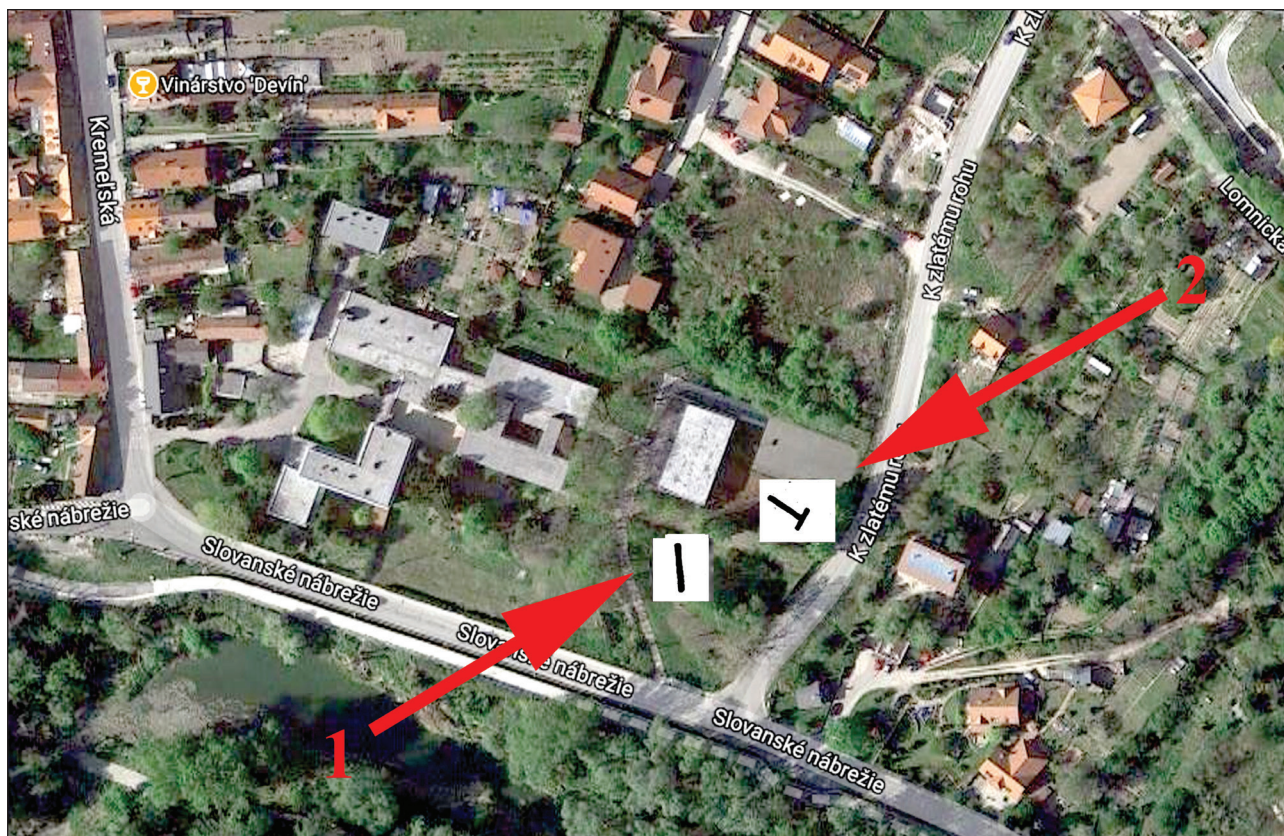
Hlavná výzdoba nádoby pozostávala z piatich širokých rytých jednoduchých vlnovitých línií s hrebeňom výrazne nachýleným smerom doľava. Základný motív dopĺňala štvorica široko roztvorených V pod dvojicou okrajových obežných rýh (obr. 8). Výzdoba v tvare vlny s prehnutým vrcholom je okrem náplne polabskej skupiny LnK (Rulf 1997, 79) charakteristická predovšetkým pre skupinu Keszthely (Kalicz 1991, Abb. 7 a n.; Lenneis 2003; Pavúk 2012) a misovité nádoby stupňa Ib₁ pohrebiska ľudu LnK vo Vedrovicích na Morave (Čížmář 2002, 172, obr. 13). Žiaľ jemnejšie chronologické členenie skupiny Keszthely stále komplikuje pomerne jednotná výzdoba (Kalicz 1991, 19). Motív vlny z jednoduchej rytej línie, tentoraz prepadávajúci smerom doprava je známy aj z obj. 114/86 z Bratislavy – Mlynskej doliny (obr. 5: 15). V prípade nádoby z Devína však môže byť istým vodítkom jej datovania výrazne guľovitý tvar, dvojica obežných rýh pod ústím a vyhladený povrch. Pripomína hrnčiarstvu produkciu z obdobia rozvinutej železovskej skupiny (II. stupeň) pred nástupom jemnej esovitej profilácie nádob (Pavúk 1969, 321 a n.). Tento časový úsek približne zodpovedá stupňu IIc vývoja LnK na Morave (Čížmář 1998, 120 a n.). N. Kalicz (1991, 19) však aj nádoby v tvare gule s chýbajúcou hornou štvrtinou považuje za obecný tvar, bez chronologického významu, čo podporuje aj nález fragmentu s dvojicou obežných rýh pod okrajom v obj. 114/86 v Bratislave, Mlynskej doline (obr. 5: 6). V okolí hrobu č. 8 sa síce našli aj iné ľudské kostrové pozostatky v takých stratigrafických pozíciách, ktoré nevyklúčujú ich približnú súčasnosť s predchádzajúcim pohrebom, ale bez sprievodného datovacieho materiálu (Farkaš/Jelínek/Plachá 2012; obr. 9).

Skupinka hrobov v sonde V/3, V/7 a V/10 - 12 napriek tomu, že mŕtvych vložili do zeme v skrčenej polohe zväčša s tendenciou položiť telo na ľavý bok (v prípade polohy na chrbte sem nasmerovali aspoň nohy), nie je jednotná. Zatiaľ čo v prípade pohrebov č. 5, 6 a 8 možno uvažovať o pohrebe v samostatnej hrobovej jame, tak mŕtvych č. 4 a 7 uložili v rituálnej polohe do kruhových sídliskových objektov.

Obr. 10. Bratislava, časť Devín. Miesta s doloženým osídlením kultúry ľudu s lineárnou keramikou. 1 – Dolný hrad, 2 – poloha Kártle.

Abb. 10. Bratislava, Teil Devín. Stellen mit belegter Besiedlung der Träger der Linearbandkultur. 1 – Untere Burg, 2 – Lage Kártle.

Obr. 11. Bratislava, časť Devín. Poloha Kártle. Lokality s archeologickými sondami z roku 1959 na ortofotomape. 1 – sonda I/II, 2 – sonda III. Vypracované s použitím podkladov M. Pichlerovej, upravené.

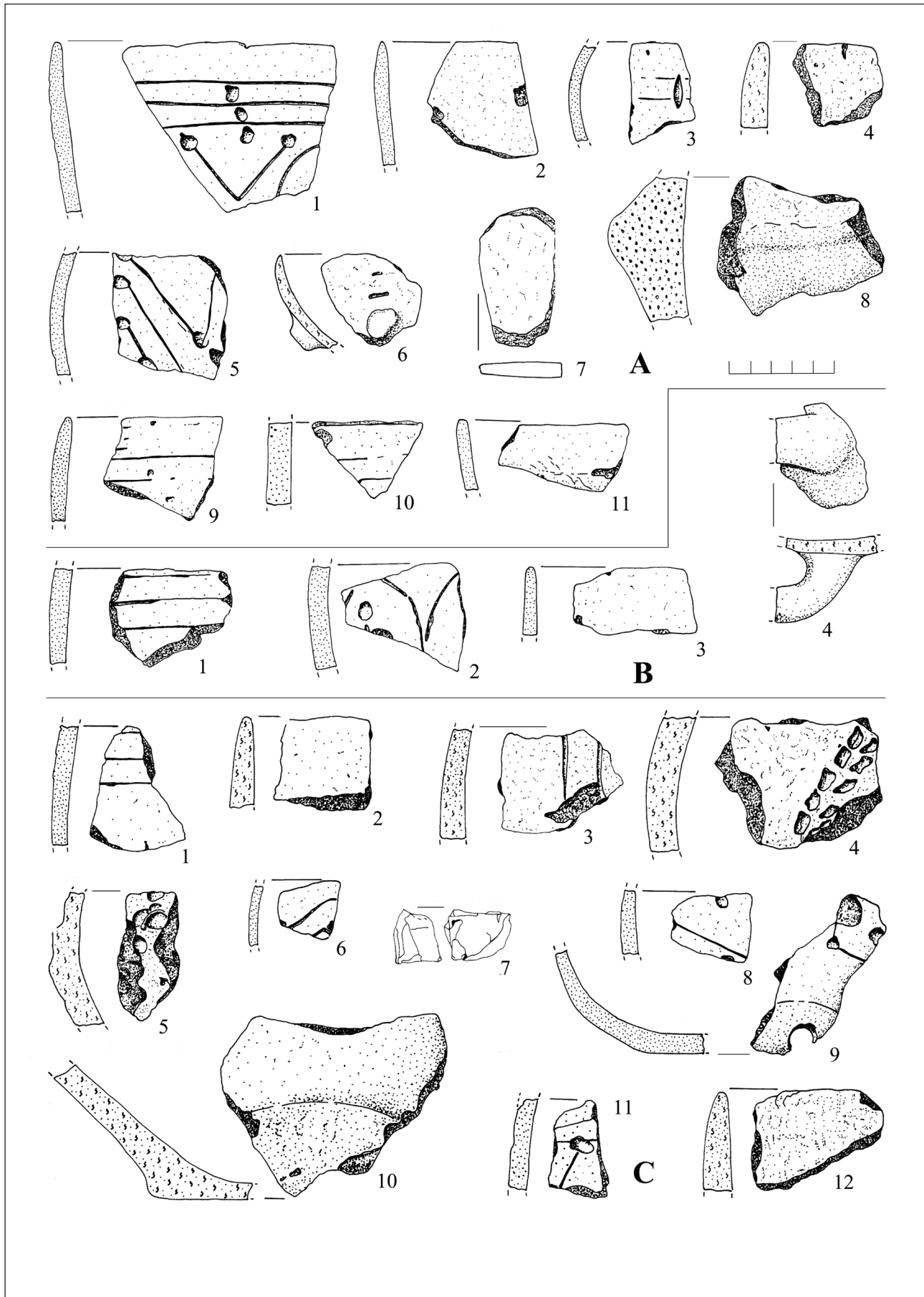
Abb. 11. Bratislava, Teil Devín. Lage Kártle. Fundstelle mit archäologischen Sonden vom Jahr 1959 an der Ortofotokarte. 1 – Sonde I/II, 2 – Sonde III. Bearbeitet mit Benützung der Unterlagen vom M. Pichlerová, adaptiert.

Približne jednotná orientácia, uloženie na alebo pod úrovňou podlažia pod mohutnými mladšími kultúrnymi vrstvami, poloha na ľavom boku a dodržiavanie istého kánonu zodpovedajú rituálnym pohrebom z obdobia LnK známym zo sídlisk (Farkaš 2002, 37 a n.). Odlišujú sa však orientáciou osi tela. V prostredí LnK zvyčajne prevládala smer V–Z či Z–V s viac či menej výraznými odchýlkami (Fischer 1956, 215; Kahlke 1954, 120; Storch 1984–85, 51), nemusel však byť pravidlom (Hoffmann 1978, 144). Nedávne archeologické výskumy dokladajú že pozostatky ľudí sa môžu nájsť vo všetkých typoch osád LnK bez ohľadu na ich veľkosť a účel. V prípade hradu Devín by hrob č. 8, prípadne ich zoskupenie (ak sú približne súčasné), mohol patriť do druhej skupiny pohrebov na sídliskách podľa U. Veita (1996, 177), ktorá sa vyznačuje samostatne alebo v menších skupinkách objavujúcimi sa hrobmi na okraji alebo na voľnej, nezastavanej časti osady.

Na možnosť osídlenia hradného návršia v strednom neolite, predovšetkým dnešného dolného hradu skloneného smerom na severovýchod a terénom aspoň sčasti chráneného pred prevládajúcimi západnými vetrami, upozornili už zberové nálezy z prelomu 19. a 20. storočia a na ne nadväzujúce výskumné práce J. Eisnera (1940/41, 111). Patřila k nim predovšetkým tzv. kopytovitá sekerka mierne trapézovitého tvaru, podľa E. Šimka (1920, 28, obr. 8: 1) zhotovená zo serpentinitu. Typologicky zodpovedá obdobiu kultúry ľudu s lineárnou keramikou, kam možno položiť aj oblúkovité uško, najskôr z putne, získané pri výskume tzv. strednej brány hradu (Eisner 1940/41, 111, Tab. III: 1). V prípade, ak v súčasnosti nezvestná sekerka bola naozaj zhotovená zo serpentinitu, tak jej pôvod možno hľadať na území dnešného Rakúska alebo Českej kotliny.

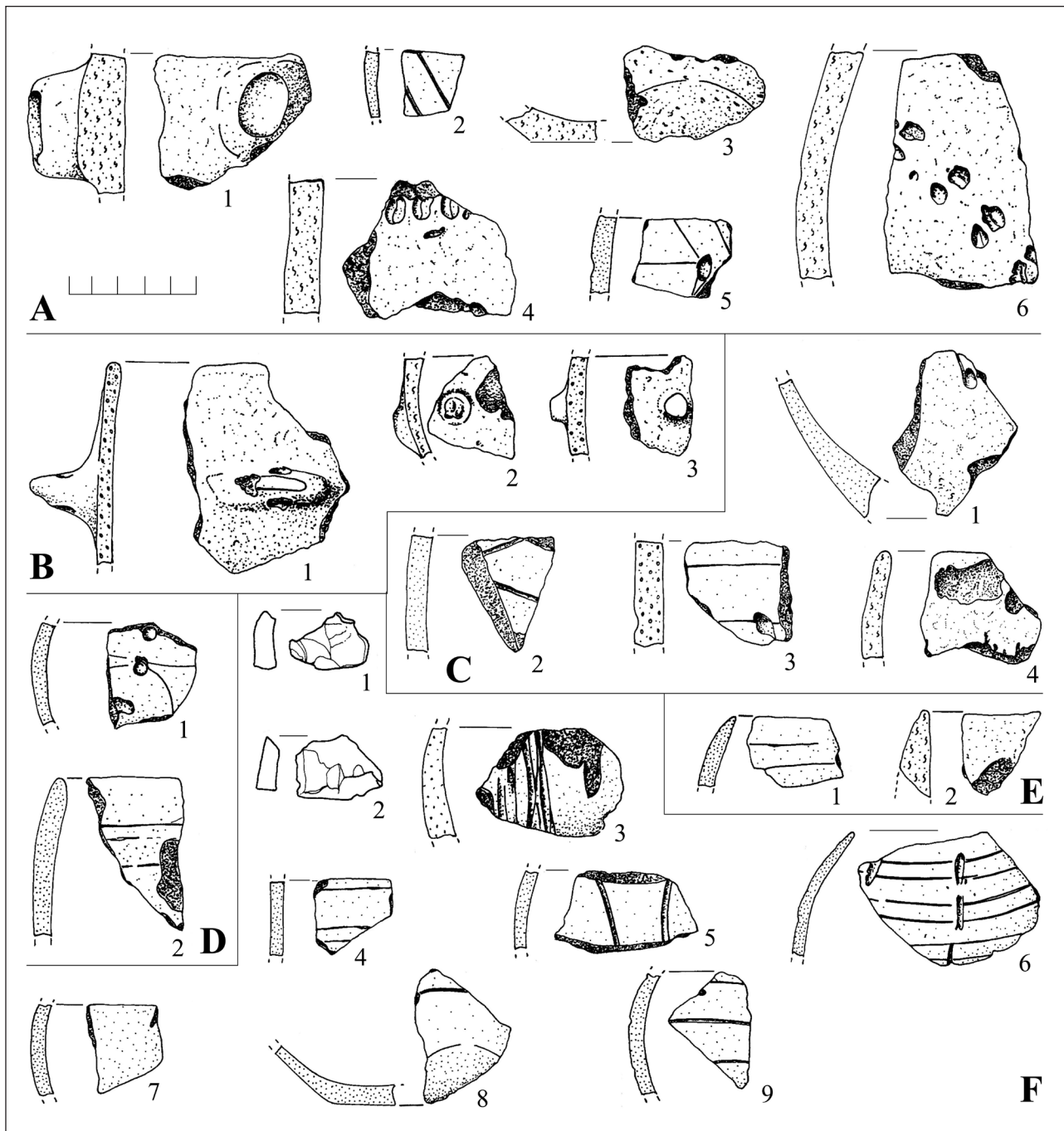
Pri výskumoch V. Plachej a J. Hlavicovej sa na Dolnom hrade v okolí vrstevnice 180 m n. m. zachytilo pomerne intenzívne osídlenie z rôznych období praveku a včasnej doby dejinnej (Borovský a kol. 1984, 23 a n.; Plachá/Hlavicová 2003, 7 a n.). Pôvodná konfigurácia terénu je tu dnes však výrazne zmenená výstavbou valu, stredovekej fortifikácie a ďalšími antropogénnymi aktivitami. V praveku tu svah zrejme takmer plynulo klesal k dnešnej Muránskej ulici (obr. 10). Napriek tomu nemožno vylúčiť, aj keď podľa súčasných poznatkov by Devín nemal patriť pre svoju polohu nad sútokom vodných tokov 1. a 2. rádu a pre umiestnenie vo výraznom údolí, ktoré oddeľuje hradný vrch od masívu Devínskej Kobyly k miestam, ktoré prioritne vyhľadávali neolitickí roľníci, že práve v okolí Muránskej ulice sa rozprestierala osada ľudu LnK, ktorej časový vývoj pomôže objasniť len ďalší archeologický výskum či dôkladné preverenie nálezov zo starších výskumných sezón.

Druhou pozoruhodnou a v súčasnosti už zrejme aj výstavbou výrazne porušenou lokalitou na území Bratislavy, mestskej časti Devín, je vyústenie menšej dolinky v polohe Kártle. Preteká ňou drobný potôčik Járók, ktorý sa vlieva na Slovanskom nábreží pri záhrade A. Forel International School do bočného ramena Dunaja (obr. 10).

Obr. 12. Bratislava, časť Devín. Poloha Kártle. A – sonda I/1959, vrstva. 1-6, 8-11 – fragmenty keramiky, 7 – zlomok kamennej sekerky; B – sonda I/1959, obj. 1, keramika LnK; C – sonda I/1959, obj. 2. 1-6, 8-12 – fragmenty keramiky, 7 – sílex.

Abb. 12. Bratislava, Teil Devín. Lage Kártle. A – Sonde I/1959, Schicht 1-6, 8-11 – Keramikbruchstücke, 7 – Steinbeilbruchstück; B – Sonde I/1959, Obj. 1, Keramik LnK; C – Sonde I/1959, Obj. 2. 1-6, 8-12 – Keramikbruchstücke, 7 – Silex.

Obr. 13. Bratislava, časť Devín. Poloha Kártle. A – sonda I/1959, obj. 2; B – sonda I/II/1959, obj. 3; C – sonda II/1959, jama 6; D – sonda I/II/1959, obj. 5; E – zber zo sond (?); F – zber na poli p. Večerku (1959).

Abb. 13. Bratislava, Teil Devín. Lage Kártle. A – Sonde I/1959, Obj. 2; B – Sonde I/II/1959, Obj. 3; C – Sonde II/1959, Grube 6; D – Sonde I/II/1959, Obj. 5; E – Lesefunde von den Sonden (?); F – Prospektion am Feld von Herrn Večerka (1959).

Zatiaľ čo na Dolnom hrade tvoria geologické podložie deluviálne, predovšetkým hlinito-kamenité sedimenty a svahoviny so sutinami, tak na Kártloch sú to ronové a piesčité hliny s úlomkami hornín, prípadne jemnozrnné piesky so splachmi spraší (www.geology.sk). Pôdny pokryv potom pozostával z kambizemí modálnych a sčasti fluvizemí modálnych (kultizemných), karbonátových (www.podnemapy.sk).

Archeologická lokalita v polohe Kártle je známa najneskôr od roku 1959, ale doposiaľ sa tu realizoval len menší zisťovací výskum, v rámci ktorého sa odkryli tri sondy s čiastočne odlišným číslovaním v pôvodnej výskumnej správe a publikácii M. Pichlerovej (1965, 3 a n.).² Väčšina predovšetkým fragmentárne zachovaných neolitických nálezov pochádza z povrchových zberov a sondy I (sonda I a I/II podľa výskumnej správy a popiskov na keramike), ktorá bola orientovaná približne v smere S-J, teda kolmo na svah, paralelne s hlbokým zárezom koryta potôčika (obr. 11). Pre zložitú stratigrafickú situáciu späť so splachmi z vyššie položených svahov bola pôvodná sonda rozšírená paralelne s jej dlhšou východnou

² Výskumná správa je uložená pod číslom 6/59 v dokumentácii SNM-Archeologického múzea v Bratislave

stranou, takže vznikla dvojsonda (I/II) s dĺžkou 8 a celkovou šírkou 2,5 m. V nej sa približne pod 0,5 m hrubou vrstvou ornice podarilo zachytiť 6 starších zásahov do svetlého piesčitého podložia (Pichlerová 1965, 6-9). Z nich jama č. 1 vznikla v novoveku a jamy č. 3 a 6 boli zrejme súčasťou väčšieho pravekého objektu s členitým dnom, ktorý sprievodný materiál spolu s objektom 2 umožňuje zaradiť do obdobia kultúry ľudu s mladšou LnK (Pichlerová 1965, 6). Aj väčšinu materiálu zo sondy I/II možno položiť do obdobia LnK a na ňu naväzujúcej železovskej skupiny. K typologicky najstarším patrí kráterovitý výčnelok z obj. 2 (obr. 13: A1) s paralelami v prostredí záverečného stupňa kultúry ľudu so starou LnK, napr. v blízkej Stupave (Farkaš 2012, 10) a Brunn am Gebirge (Stadler/Kotova 2010, Fig. 7; 16:1). So záverom vývoja kultúry ľudu so starou LnK by podľa dvojice širokých paralelných žliabkovitých línií na svetlosivom hladnom povrchu nádoby zhotovenej z hlíny s prímiesou organického materiálu mohol súvisieť aj črep z výplne objektu 2 (obr. 12: C3) a zlomok z tela zaoblenej nádoby so zaobleným dnom (hrúbka črepu 0,5 cm) z jemného plaveného materiálu s čiernym lešteným povrchom, takisto zdobeným dvomi širokými rytými líniami. Ten pochádza zo zberu na bývalej roli p. Večerku (obr. 13: F5). K nim azda možno zaradiť aj zlomok nádoby z obj. 6 (obr. 13: C2).

Objekt 2 mal približne kruhový tvar s lavórovito tvarovaným dnom a vyplňala ho svetlá piesčitá zemina sfarbením a konzistenciou blízka podložiu (Pichlerová 1965, 6, 7). Z jeho výplne sa podľa výskumnej správy podarilo vyzdvihnúť mušle, zrejme korýtka rybníčného, zvieracie kosti medzi ktorými bol aj motykovitý nástroj z parohu s hrotitým a protilahlým širokým ostrím (obr. 14), fragment suroviny na výrobu kamennej štiepanej industrie z hnedočerveného radiolaritu (obr. 12: C7) a črepový materiál, z ktorého sa v zbierkach SNM-AM zachovalo 17 fragmentov nádob s vyššou vypovedacou hodnotou (obr. 11: A, 12: C). Hrubostenná keramika bola zväčša zhotovená z hlíny s prímiesou organického materiálu, pričom povrch vypálený do okrových, hnedočervených, hnedých, sivohnedých až sivookrových odtieňov bol po vyhorení čiastočiek organického materiálu viac či menej pórovitý, prípadne aj mierne zdrsnený, napr. pretretím ešte vlhkého povrchu nádoby vechťom trávy alebo slamy (napr. obr. 13: A3). Zodpovedá tak celkovej charakteristike hrnčiarkej produkcie tejto doby. Tzv. stolová keramika bola zhotovená z jemnej plavenej hrnčiarkej hmoty s vyhladeným až vylešteným povrchom sivej, sivočiernej až čiernej farby. Výzdoba úžitkovej či hrubostennej keramiky pozostávala výlučne zo šikmo alebo vodorovne orientovaných, zväčša dvojitých pásov voľnejšie aj husto zoskupených nechtových odtlačkov (obr. 12: C4, C5; 13: A4, A6), pričom jediný zachovaný kráterovitý výčnelok možno zaradiť skôr medzi funkčné, ako výzdobné prvky (obr. 13: A1). Výzdobné motívy na tenkostennej keramike tvorili jednotlivé alebo zdvojené tenké ryté línie doplnené na lome alebo v mieste kontaktu zväčša nepravidelnou „notovou“ hlavičkou (obr. 12: C1, C8, C9, C11; 13: A2, A5). Ani v jednom prípade sa nezistilo združovanie „notových“ hlavičiek do dvojíc či zvislé zárezy charakteristické pre železovskú skupinu. Materiál z obj. 2/1959 tak najlepšie zodpovedá fáze IIa LnK vypracovanej Z. Čižmářom (1998) pre územie Moravy, a to vzhľadom na prítomnosť niektorých charakteristických znakov ešte pre fázu Ib (napr. notová hlavička na mieste kontaktu troch rôznych línií, kráterovitý výčnelok, široké ryté línie) azda jej staršej subfázy IIa₁ (Čižmář 1998, 114). V triedení J. Pavúka by tak mohlo ísť o obdobie záveru staršej fázy mladšej LnK (Pavúk, 1969, 269 a n.).

Z keramických tvarov si zvláštnu pozornosť zaslúži dno stolovej keramiky zrejme guľovitého tvaru, ktoré zhotovili z plavenej hlíny a jeho hladný až leštený povrch zdobený lomenými rytými líniami v ktorých styku sa nachádza nepravidelná „notová“ hlavička, vypálili do siva. V dne nádoby sa nachádza zvyšok kruhového otvoru \varnothing 1,1 až 1,2 cm (obr. 12: C9). Napriek poškodeniu pôvodného povrchu možno predpokladať, že sa stal integrálnou súčasťou nádoby už počas jej modelovania. Od stále pomerne vzácnych „sitiiek“ z tohto obdobia (Spurný 1981, 27-30) sa však odlišuje pomerne veľkým priemerom jediného zachovaného otvoru.

Výzdobou pozostávajúcou z dvojice širších rýh so zaobleným a ostrým lomom sa od ostatnej zdobenej keramiky z obj. 2/1959 čiastočne odlišuje zlomok z tenkostennej nádoby zhotovenej z plavenej hlíny s vyhladeným povrchom vypáleným do svetlej okrovej farby (obr. 12: C6). Motív zodpovedá výzdobným prvkom známym z prostredia keszthelyskej skupiny LnK rozšírenej predovšetkým v západomaďarskom Zadunajske (Kalicz 1991, 5-32) a v rakúskom Burgenlande (Pavúk 2012, 295-309). Zreteľné vplyvy z jej okruhu však možno sledovať aj v príľahlej časti Dolného Rakúska (Lenneis 2003, 207-222) a na juhozápadnom Slovensku, predovšetkým v širšom okolí Bratislavy (Farkaš 2013, 31). Keramikou na ktorej sa ešte objavujú prvky charakteristické pre záver vývoja kultúry ľudu so starou LnK a zmes motívov typických pre keszthelyskú skupinu a mladšiu LnK s výzdobou pozostávajúcou predovšetkým z jednotlivých tenkých línií s notovými hlavičkami sa obj. 2 z Devína – Kártlov blíži obj. 114/86 z blízkej Mlynskej doliny.

Objekty 3 až 6/1959 boli podľa M. Pichlerovej (1965, 6) pravdepodobne súčasťou väčšieho komplexu, napr. hliniska s členeným dnom, aké sú početne zastúpené na takmer všetkých sídliskách kultúry ľudu s mladšou LnK. Z ich zášypu sa podarilo vyzdvihnúť mušle, zrejme z korýtko rybníčného, zvieracie kosti, hrudky do žltá vypálenej mazanice a fragmenty keramiky. Z nich však len 9 malo vyššiu vypovedaciu hodnotu. Tri z obj. 3/1959 (obr. 13: B), dva z obj. 5/1959 (obr. 13: D) a štyri z obj. 6/1959 (obr. 13: C). Neveľký súbor zodpovedá keramickej produkcii kultúry ľudu s mladšou LnK v období pred postupným sformovaním sa železovského výzdobného štýlu.

V prípade obj. 5/1959 si zvláštnu pozornosť zasluguje črep z vydutiny tenkostennej nádoby, ktorej tuhovaný a vyleštený povrch s rytou výzdobou (obr. 13: D1) bol charakteristický pre keramickú produkciu kultúry ľudu s mladšou LnK stupňa IIa na Morave (Čižmář 1998, 112).

Nálezy zo zberov ako na pôvodnej roli p. Večerku, tak zo sond poukazujú na dlhšie trvanie sídliska, a to azda už od záveru kultúry ľudu so starou LnK cez rozvinutú strednú fázu kultúry ľudu s mladšou LnK (obr. 12: A1, A5) až po stredný stupeň železovskej skupiny (obr. 12: A3; 13: F6).

Kamenná štiepaná industria, okrem zlomku suroviny z obj. 2 bola zo zberov zastúpená len dvomi amorfnými úštepami či zlomkami zo zeleného (obr. 13: F1) a hnedočerveného (obr. 13: F2) radiolaritu.

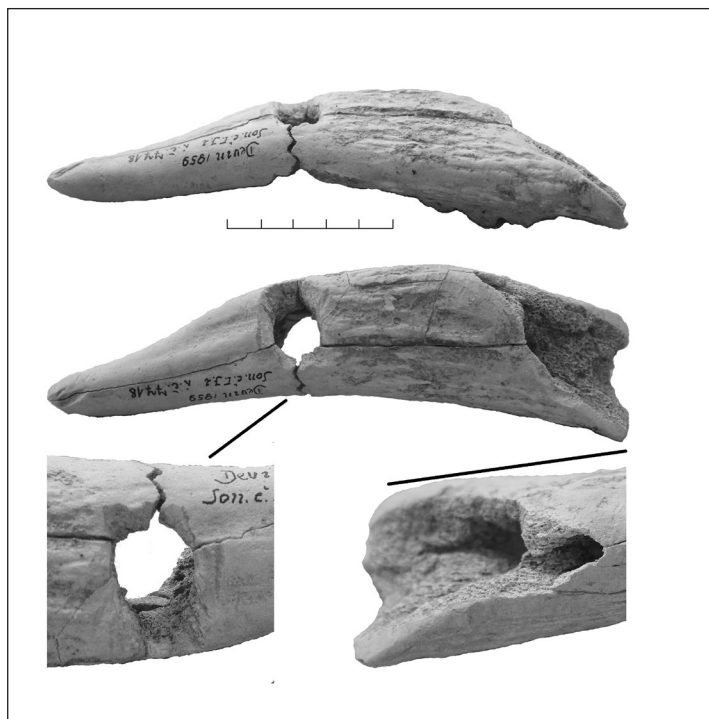
Kamennú brúsenú industriu reprezentuje zberový nález výrazne poškodeného tela plochej sekerky s odlomeným ostrím, tylom a jedným z bokov. Zhotovili ju z čiernej, na povrchu dokonalo vyhladenej horniny a mala kolmo zaobrúsený jediný zachovaný bok (dĺ. 6,7 cm, š. 2,8 – 3,7 cm, max. hr. 0,8 cm; obr. 12: A7).

Z nástrojov z organického materiálu si zasluhuje pozornosť „kopáč“ z lodyhy parohu jeleňa s jedným zahroteným a druhým motykovitým ostrím a nepravidelným otvorom pre porisko vyrezaným v strede. Na zárezoch sú stopy ostrí zrejme kamennej štiepanej industrie. Obidve pracovné časti sú vyhladené používaním a nesú na povrchu stopy pracovných poško-

dení (zachovaná dĺ. 17,8 cm, max. š. 3,8 cm, max. hr. 2,6 cm, š. širšieho ostria 4,3 cm, otvor 1,9 x 1,5 a 1,9 x 1,7; obr. 14).

Podobne ako Devín, tak ani „piesky“ medzi riekou Morava, Malými Karpatmi a masívom Devínskej Kobyly nepatria k typickým, neolitickými roľníkmi uprednostňovaným pôdam. Novšie nálezy spolu s prehodnotením niektorých dávnejšie známych súborov však umožňujú predpokladať, že aspoň v závere vývoja kultúry ľudu so starou LnK a počas časti vývoja kultúry ľudu s mladšou LnK sa v tomto najjužnejšom výbežku Záhorskej nížiny vytvorila doposiaľ málo známa sídlisková enkláva (Farkaš 2012, 8-10), ktorej obyvateľom počas vlhkeho a teplého klimatického optima staršieho Atlantiku, ešte pred nástupom suchej periódy v závere 6. tisícročia pred Kr. (Ložek 2007, 40 n., tab. na s. 48), celkom vyhovovali aj tunajšie prírodné podmienky, zväčša s piesčitými alebo hlinito-piesčitými pôdami (čiernice, regozeme – www.podnemapy.sk), ktoré sú viazané prevažne na fluvialne sedimenty.

V Stupave sa tak na Kúpeľnej ulici pri rekonštrukcii rodinného domu našli dve rekonštruovateľné nádoby, zlomky keramiky a kamenný kopytovitý klin s tzv. nízkym profilom, ktoré zrejme možno položiť na sklonok vývoja kultúry ľudu so starou LnK

Obr. 14. Bratislava, časť Devín. Poloha Kártle. Obj. 2 – parohový kopáč.

Abb. 14. Bratislava, Teil Devín. Lage Kártle. Obj. 2 – Geweihhacke.

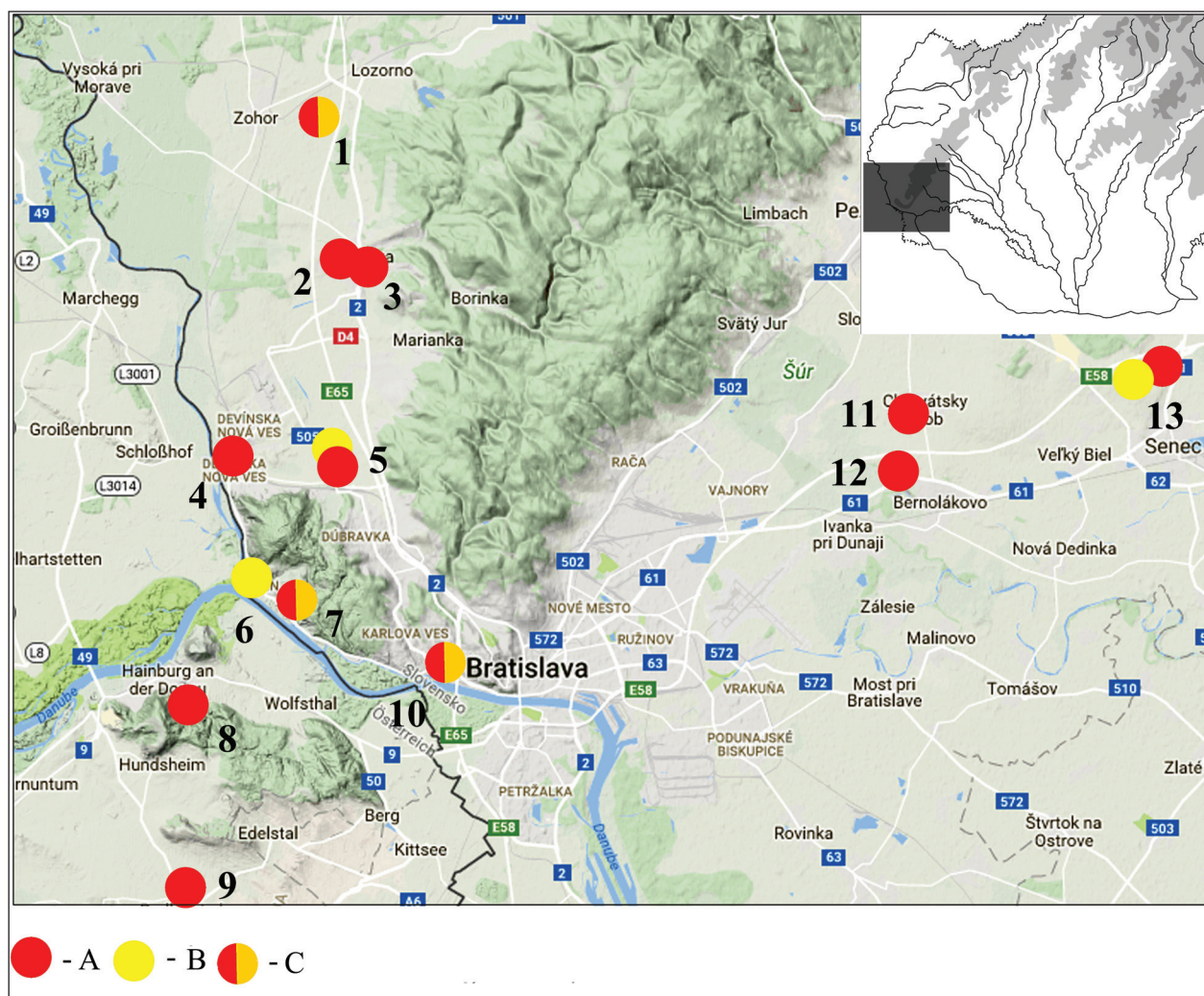
na juhozápadnom Slovensku, blízkemu stupňu Milanovce (Farkaš 2012, 7, 8). Iné ojedinelé fragmenty nádob z obdobia kultúry ľudu so starou LnK, tentoraz v sekundárnej polohe, sa v Stupave našli aj pri výskume žiarového pohrebiska z doby rímskej na Hlavnej ulici, na mieste kde dnes stojí hotel Eminent (Čambal/Turčan 2009, 55). Väčšia osada kultúry ľudu s mladou LnK a zrejme aj železovskej skupiny sa rozprestierala tiež na miernom, na juh sklonenom svahu nad pravým brehom Zohorského potoka v polohe Urbárske sedlička (Turčan 2011, 30). V blízkom Lozorne, v polohe Široké diely sa na polykultúrnom sídlisku podarilo zachytiť obj. 48, pripomínajúci žlab obytnej stavby (Farkaš 2013, 31). V prípade, ak sa jeho výplň nevytvárala dlhšiu dobu, čo pri žlabovitých útvaroch na sídliskách nemožno celkom vylúčiť, tak zmes progresívnych prvkov na „stolovej“ a starobyľých na „kuchynskej úžitkovej“ keramike môže opäť poukazovať na časové obdobie z prelomu fázy Ib a IIa LnK, resp. subfázy IIa, ktoré pre územie Moravy vypracoval Z. Čižmář (1998, 109-117). V každom prípade však už zodpovedá obdobiu kultúry ľudu s mladšou LnK na Slovensku, podľa triedenia J. Pavúka (1969) a objekt je tak mladší ako nálezy zo Stupavy a Bratislavy-Mlynskej doliny, obj. 114/86, ale približne súčasný s nálezmi z polohy Kártle v blízkom Devíne. Jeden z fragmentov zdobený nepravidelne zvlnenou dvojicou rytych línií na vydutine má blízke analógie v náplni keszthelyskej skupiny lineárnej keramiky (Farkaš 2013, 31).

V záhorskej časti Bratislavy sa podarilo zozbierať ešte na prelome 19. a 20. storočia v polohe Blížne Zamajerské, pri dnešnej čističke odpadových vôd v Devínskej Novej Vsi, mestskej časti Bratislavy, niekoľko fragmentov LnK, vrátane zlomku nôžky najskôr z antropomorfného nádobu, zdobenej širšími dvojicami rýh, čiastočne usporiadaných do oblúkov (Šimek 1920, 24, obr. 8: 3-5). Charakter výzdoby dnes už nezvestných črepov nevyklučuje, že aspoň sčasti mohli patriť už do obdobia kultúry ľudu so starou LnK.

Podľa zlomku oválneho výčnelku preťatého zvislým zárezom nemožno vylúčiť, že počiatky osady LnK v polohe Dúbravčice v katastri bratislavskej mestskej časti Devínska Nová Ves, dnes sústavne ničenej intenzívnou stavebnou čin-

ností, možno tiež hľadať už v závere kultúry ľudu so starou LnK, avšak niektoré fragmenty keramiky zdobené širokými rytými líniami azda súvisia aj tu s výraznými kontaktmi s keszthelyskou kultúrnou oblasťou (Farkaš/Gregor/Přichystal/Pivko 2008, 15).

Na rakúskej strane Dunaja sú z oblasti Bratislavskej, tu skôr známej pod termínom Hainburgská brána, doložené nálezy kultúry ľudu so starou LnK z Hainburgu, poloha Teichtal a z Prellenkirchen (Krenn/Krumpel/Igl 2010, 363; Lenneis 2010, Abb. 1, 194; Ruttkay/Wessely/Wolf 1976, 843 a n.; Umgeher-Mayer/Aczél/Krenn-Leeb 2011, 3 a n.). Dokladajú tak, že širšie okolie pri ústí Moravy v prielome Dunaja medzi poslednými výbežkami Malých Karpát a Hundsheimskými vrchmi bolo využité už prvými roľníkmi v 2. polovici 6. tisícročia pred Kr. a v najjužnejšom výbežku Záhorskej nížiny medzi Devínskou Kobylou a Stupavou sa na piesčitých pôdach so štrkovým podložíom vytvorila v mladom až záverečnom období vývoja kultúry ľudu so starou LnK samostatná, stále pomerne málo známa sídlisková enkláva na ktorú priamo nadviazali tvorcovia kultúry ľudu s mladšou LnK.

Obr. 15. Širšie okolie Bratislavy. A – nálezy starej LnK, B – nálezy skupiny Keszthely, C – nálezy zo záveru starej LnK spolu s keramikou skupiny Keszthely. 1 – Lozorno, Široké diely, 2 – Stupava, Kúpeľná ulica, 3 – Stupava, Hlavná ulica (hotel Eminent), 4 – Bratislava, časť Devínska Nová Ves, Blízne Zamajerské, 5 – Bratislava, časť Devínska Nová Ves, Dúbravčice, 6 – Bratislava, časť Devín, Dolný hrad, 7 – Bratislava, časť Devín, Kártle, 8 – Hainburg an der Donau, Teichtal, 9 – Prellenkirchen, 10 – Bratislava, časť Karlova Ves, Mlynská dolina, 11 – Chorvátsky grob, 12 – Bernolákovo, Obora, 13 – Senec, Hriadky.

Abb. 15. Breitere Umgebung von Bratislava. A – Funde der älteren LnK, B – Funde der Gruppe Keszthely, C – Funde vom Ende der älteren LnK zusammen mit der Keramik der Gruppe Keszthely. 1 – Lozorno, Široké diely, 2 – Stupava, Kúpeľná ulica, 3 – Stupava, Hlavná ulica (Hotel Eminent), 4 – Bratislava, Teil Devínska Nová Ves, Blízne Zamajerské, 5 – Bratislava, Teil Devínska Nová Ves, Dúbravčice, 6 – Bratislava, Stadtteil Devín, Dolný hrad-Untere Burg, 7 – Bratislava, Teil Devín, Kártle, 8 – Hainburg an der Donau, Teichtal, 9 – Prellenkirchen, 10 – Bratislava, Teil Karlova Ves, Mlynská dolina, 11 – Chorvátsky grob, 12 – Bernolákovo, Obora, 13 – Senec, Hriadky.

Podľa doposiaľ len sporadických nálezov možno však predpokladať, že v samotnom závere starej LnK v širšom okolí Bratislavskej brány viedol vývoj podobne ako v západnom Zadunajsku a blízkom Burgenlande k formovaniu sa nového kultúrneho prejavu, ktorý vyústil do vzniku tzv. keszthelyskej skupiny. Na začiatku stredného neolitu tu už však jednoznačne dominuje kultúra ľudu s mladou LnK s charakteristickou výzdobou s tzv. notovými hlavičkami a keramikou

keszthelyskej skupiny tu už potom predstavuje len cudzorodý prvok spätý s kontaktmi s blízkou kultúrnou oblasťou. Charakteristické fragmenty sa tak objavujú v prostredí mladej LnK a zrejme aj železovskej skupiny, či už v zberovom materiáli (napr. Bratislava – Devínska Nová Ves, poloha Dúbravčice; *Farkaš/Gregor/Přichystal/Pivko 2008*, 15, obr. 10: 6, 20; 11: 12) alebo aj dobe datovateľných uzavretých celkoch, bez priamej väzby na starú LnK (napr. Senec, poloha Hriadky, obj. 4 – *Farkaš 1995*, 19, obr. 10: 2). Možno predpokladať, že pri nových a opätovnom zhodnotení nálezov zo starších výskumov (napr. *Chropovský 1958*) sa podarí rozšíriť počet lokalít s doloženými importmi z okruhu keszthelyskej skupiny na juhozápadnom Slovensku (obr. 15).

LITERATÚRA

- Bartík/Egyházy-Jurovská 1998* – J. Bartík/B. Egyházy-Jurovská: Sídliisko stredodunajskej mohylovej kultúry v Bratislave – Mlynskej doline. Zbor. SNM 92, Archeológia 8, 1998, 33-58.
- Borovský a kol. 1984* – Š. Borovský a kol.: Devín. Bratislava 1984.
- Čambal/Turčan 2009* – R. Čambal/V. Turčan: Výskumy Archeologického múzea SNM v Stupave. AVANS v r. 2007. Nitra 2009, 55, 56.
- Čížmář 1998* – Z. Čížmář: Nástin relativní chronologie lineární keramiky na Moravě. Acta Musei Moraviae, Vědy společenské 83, 1998, 103-139.
- Čížmář 2002* – Z. Čížmář: II. Keramika z pohřebiště v „Široké u lesa“. In: V. Podborský a kolektiv: Dvě pohřebiště neolitického lidu s lineární keramikou ve Vedrovicích na Moravě. Brno 2002, 151-190.
- Egyházy-Jurovská/Farkaš 1991* – B. Egyházy-Jurovská/Z. Farkaš: Príspevok ku vzťahu prírodného prostredia a dávneho osídlenia v Bratislave – dolnej Mlynskej doline. Štud. Zvesti AÚ SAV 27, 1991, 7-14.
- Egyházy-Jurovská/Farkaš 1993* – B. Egyházy-Jurovská/Z. Farkaš: Hrobové celky zo sídliska LnK v Bratislave – Mlynskej doline. In: E. Krekovič (ed.): Kultové a sociálne aspekty pohrebného rítu od najstarších čias po súčasnosť. Bratislava 1993, 19-23.
- Eisner 1940/41* – J. Eisner: Výzkum na Děvině v letech 1933 – 1937. Hist. Slov. I/II, 1940/41, 108-137.
- Farkaš 1986* – Z. Farkaš: Záchranný výskum v Bratislave – Mlynskej doline. Zbor. SNM 80, Hist. 26, 1986, 23-62.
- Farkaš 1995* – Z. Farkaš: Neolitická osada v Senci. Zbor. SNM 89, Arch. 5, 1995, 5-23.
- Farkaš 2002* – Z. Farkaš: Nálezy ľudských pozostatkov v prostredí kultúry ľudu s lineárnou keramikou na Slovensku. Arch. Rozhľedy 54, 2002, 23-43.
- Farkaš 2012* – Z. Farkaš: Nálezy kultúry ľudu so starou lineárnou keramikou zo Stupavy. Zbor. SNM 106, Arch. 22, 2012, 7-12.
- Farkaš 2013* – Z. Farkaš: Osídlenie lokality v mladšej dobe kamennej. Osídlenie lokality v neskorej dobe kamennej. In: J. Bartík/K. Elschek/V. Varsík: Praveké sídlisko v Lozorne-Širokých dieloch (západné Slovensko). Výskumy v rokoch 1999-2009. Zbor. SNM, Arch. Supplementum 7, 2013, 31-37.
- Farkaš 2015* – Z. Farkaš: Devín v mladšej a neskorej kamennej dobe. In: K. Harmadyová (ed.): Hrad Devín 1913 – 2013. 100. Výročie začiatku archeologických výskumov na hrade Devín. Zborník príspevkov zo seminára konaného 5. Decembra 2013 v Múzeu mesta Bratislavy. Bratislava 2015, 30-53.
- Farkaš/Gregor/Přichystal/Pivko 2008* – Z. Farkaš/M. Gregor/A. Přichystal/D. Pivko: Neolitické nálezy a ich petrografická charakteristika z Bratislavy – Devínskej Novej Vsi. Zbor. SNM 102, Arch. 18, 2008, 7-42.
- Farkaš/Jelínek/Plachá 2012* – Z. Farkaš/ P. Jelínek/ V. Plachá: Skupina kostrových hrobov z Bratislavy, hradu Devín. Sborník Prací Fil. Fak. Brno, Studia archaeologica Brunensia M 17, 2012, 27-38.
- Fischer 1956* – U. Fischer: Die Gräber der Steinzeit im Saalegebiet. Berlin 1956.
- Hoffmann 1963* – E. Hoffmann: Die Kultur der Bandkeramik in Sachsen. Berlin 1963.
- Hoffmann 1978* – E. Hoffmann: Die Körpergräber der Linien- und Stichbandkeramik in der Bezirken Halle und Magdeburg. Jahreschr. für Mitteldt. Vorgesch. 62, 1978, 135-201.
- Chropovský 1958* – B. Chropovský: Príspevok k problematike neolitického osídlenia záp. Slovenska. Slov. Arch. 6, 1958, 21-38.
- Kahlke 1954* – D. Kahlke: Die Bestattungssitten des donauländischen Kulturkreises der jüngeren Steinzeit. Teil I. Linienbandkeramik. Berlin 1954.
- Kalicz 1991* – N. Kalicz: Die Keszthely-Gruppe der Transdanubischen (Mitteleuropäischen) Linienbandkeramik im Lichte der Ausgrabung in Kustánszeg (Westungarn). Commun. Arch. Hungariae 1991, 5-32.
- Kalicz 1995* – N. Kalicz: Die älteste transdanubische (mitteleuropäische) Linienbandkeramik. Aspekte zu Ursprung, Chronologie und Beziehungen. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 47, 23-59.
- Kraskovská 1955* – L. Kraskovská: Slovanské pohrebište v Bratislave – Karlovej Vsi. Slov. Arch. 3, 1955, 235-243.
- Krenn/Krumpel/Igl 2010* – M. Krenn/J. Krumpel/R. Igl: KG Hainburg an der Donau. Fundber. Österreich 48, 2009, 2010, 363.
- Lenneis 1989* – E. Lenneis: Zum Forschungsstand der ältesten Bandkeramik in Österreich. Arch. Korrb. 19, 1989, 23-36.
- Lenneis 2003* – E. Lenneis: Nachweise von Keszthely-Keramik in Österreich. In: E. Jerem/P.Raczky, (eds.): Morgenrot der

- Kulturen. Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag. *Archaeolingua*. Budapest, 2003, 207-222.
- Lenneis 2010* – E. Lenneis: Zur Chronologie der älteren Linearbandkeramik in Österreich. In: J. Šuteková/P. Pavúk/P. Kalábková/B. Kovár (eds.): *Panta Rhei. Studies in chronology and cultural development of South-Eastern and Central Europe in earlier prehistory presented to Juraj Pavúk on the occasion of his 75. birthday*. Bratislava 2010, 189-200.
- Ložek 2007* – V. Ložek: *Zrcadlo minulosti. Česká a slovenská krajina v kvartéru*. Praha 2007.
- Mateiciucová 2003* – I. Mateiciucová: Silexindustrie in der ältesten Linearbandkeramik-Kultur in Mähren und Niederösterreich auf der Basis der Silexindustrie des Lokalmesolithikums. In: J. Kertész/J. Makkay: *From the Mesolithic to the Neolithic. Proceedings of the International Archaeological Conference held in the Damjanich Museum of Szolnok*, September 22-27, 1996. *Archaeolingua*, Budapest 2003, 283-299.
- Pavlu/Zápotocká 2007* – I. Pavlu (ed.)/M. Zápotocká: *Archeologie pravěkých Čech/3. Neolit*. Praha 2007.
- Pavúk 1969* – J. Pavúk: Chronologie der Želiezovce-Gruppe. *Slov. Arch.* 17, 1969, 269-367.
- Pavúk 1980* – J. Pavúk: Ältere Linearbandkeramik in der Slowakei. *Slov. Arch.* 28, 1980, 7-90.
- Pavúk 2012* – J. Pavúk: Zur Frage des Anfangs der jüngeren Linienbandkeramik. In: *Siedlungsstruktur und Kulturwandel in der Bandkeramik. Beiträge der internationalen Tagung „Neue Fragen zur Bandkeramik oder alles beim Alten?“* Arbeits- u. Forschungsber. Sächs. Bodendenkmalpf. 25, 2012, 295-309.
- Pavúk/Farkaš 2013* – J. Pavúk/Z. Farkaš: Beitrag zur Giederung der älteren Linearbandkeramik. In: A. Anders/G. Kulcsár (eds.): *Moments in Time. Papers Presented to Pál Raczky on His 60th Birthday*. Budapest 2013, 213-236.
- Pichlerová 1960* – M. Pichlerová: Neolitické osídlenie na území Veľkej Bratislavy. *Arch. Rozhľedy* 12, 1960, 326-330.
- Pichlerová 1965* – M. Pichlerová: Neolitické a laténske osídlenie v obci Devín (Veľká Bratislava). *Sbor. SNM* 59, *Hist.* 5, 1965, 3-8.
- Pichlerová 1967* – M. Pichlerová: Praveké nálezy na území Veľkej Bratislavy. *Bratislava* 3, 1967, 5-34.
- Plachá/Hlavicová 2003* – V. Plachá/J. Hlavicová: *Devín. Dávny svedok našej minulosti*. Bratislava 2003.
- Polla/Vallašek 1991* – B. Polla/A. Vallašek (eds.): *Archeologická topografia Bratislavy*. Bratislava 1991.
- Quitta 1960* – H. Quitta: Zur Frage der ältesten Bandkeramik in Mitteleuropa. *Prähist. Zeitschr.* 38, 1960, 1-38, 153-188.
- Rulf 1997* – J. Rulf: Die Elbe-Provinz der Linearbandkeramik. *Pam. Arch. Supplementum* 9. Praha 1997.
- Ruttikay/Wessely/Wolf 1976* – E. Ruttikay/G. Wessely/P. Wolf: Eine Kulturschicht der älteren Linearbandkeramik in Prelkenkirchen, p. B. Bruck, Niederösterreich. Ein Beitrag zur Frage der Entwicklung der Linearbandkeramik. *AnnNMWien* 80, 1976, 843 – 861.
- Spurný 1981* – V. Spurný: Pozoruhodný nález lineárnej keramiky na Moravě. *Praehist.* 8, *Varia archaeologica* 2, Praha 1981, 27-30.
- Stadler/Kotova 2010* – P. Stadler/N. Kotova: Early neolithics settlement from Brunn Wolfholz in Lower Austria and the problem of the origin of (western) LBK. In: J. Kozłowski/P. Raczky, (eds): *Neolithization of the Carpatian basin. Northernmost distribution of the Stačevo/Körös Culture*. Kraków-Budapest 2010, 307-330.
- Storch 1984-85* – H.P. Storch: Frühneolithische Bestattungssitten. Ein Beitrag zur Urgeschichte des südlichen Oberrheins. *Acta Praehist. et Arch.* 16-17, 1984-85, 23-53.
- Šimek 1920* – E. Šimek: *Děvín*. *Pam. Arch.* 32, 1920, 1-53.
- Tichý 1962* – R. Tichý: Osídlení s volutovou keramikou na Moravě. *Pam. Arch.* 53, 1962, 245-305.
- Turčan 2011* – V. Turčan: *Stupava v praveku a súčasnej dobe dejinnej*. In: T. Hrnko (zost.): *Mesto Stupava v minulosti a dnes*. Bratislava 2011, 25-80.
- Umgeher-Mayer/Aczél/Kren-Leeb 2011* – S. Umgeher-Mayer/E.-K. Aczél/A. Kren-Leeb: Die ältesten Siedler. Dorfanlagen der frühen Jungsteinzeit und der Kupferzeit in Hainburg/Teichtal. *Arch. Österreichs* 22/1, 2011, 3-10.
- Veit 1996* – U. Veit: *Studien zum Problem der Siedlungsbestattung im Europäischen Neolithikum*. Münster – New York 1996.
- www.geology.sk
- www.podnemapysk

ENDE DER KULTUR MIT DER ÄLTEREN LINEARBANDKERAMIK – OBJEKT 114/86 AUS BRATISLAVA – MLYNSKÁ DOLINA

ZDENĚK FARKAŠ

In den Jahren 1984 bis 1990 realisierte das Slowakische Nationalmuseum, das Archäologische Museum in Bratislava eine Rettungs- und Vorsprungsgrabung im unteren Teil der Mlynská dolina (Mühlthal) in Bratislava, die die Bautätigkeit des nördlichen Vorfelds der Autobahnbrücke Lafranconi über die Donau und mit diesen Bauarbeiten verbundene Verlegungen der städtischen Kommunikationen hervorgerufen hatten (Abb. 1). Das Interessensgebiet befand sich an den sanft nach Süden geneigten niedrigen und mittelhohen Terrassen der Donau, deren Wasserspiegel sich heute meistens zwischen 133 bis 135 m. ü. Meer bewegt. Die archäologische Grabung war durch Naturgegebenheit und die Ausdehnung der geplanten Bautätigkeit limitiert. Vom Süden wurde sie durch die Trasse der ursprünglichen Botanischen Straße begrenzt, vom Osten durch den starken Abhang zum Bach Vydrica und vom Norden durch die Linie der Ilkovičová Straße. Der Westrand war der Bauarbeitsausdehnung angepasst. Der Bauhof des Brückenerstellers teilte das untersuchte Gebiet in drei selbstständige Teile, die als Flächen A bis C markiert wurden (Abb. 2). Von geographischer Sicht befand sich die untersuchte Fläche bei der Ausmündung der Mlynská dolina zur Donau, an der Trasse eines der bedeutenden, relativ bequemen Übergänge über die nicht hohe, aber doch die Barriere der Kleinen Karpaten.

Als archäologische Fundstelle war die rechtsufrige Terrasse von Vydrica mindesten seit der Hälfte des 20. Jahrhunderts bekannt. Es waren das vor allem Keramikbruchstücke von der Zeit der Kultur der Träger der Linearbandkeramik, der Želiezovce Gruppe und aus der späten Latènezeit (*Pichlerová 1960, 327-328; 1967, 10-12; Polla/Vallašek 1991, 102*). Im Gebiet des Botanischen Gartens gelang es außerdem einem Teil des frühmittelalterlichen Gräberfelds vom 9. Jahrhundert zu untersuchen (*Kraskovská 1955, 235-243*). Später, am Anfang der 80-er Jahre des 20. Jahrhunderts kamen zu den älteren Erkenntnissen Belege über eine ausgedehnte Siedlung der Träger der Lengyel Kultur, bisher vor allem nur am Hang zwischen der Ilkovičova und Litovská Straße belegt. Auf Basis der charakteristischen Keramik und vor allem der zahlreich vertretenen anthropomorphen Plastik kann man diese in ihre I. Stufe legen, die gleichzeitig mit der Stufe Ia der Kultur der Träger der mährischen bemalten Keramik ist (*Farkaš 1986, 23-62*).

Während der archäologischen Grabung gelang es auf der Fläche A und B den nördlichen Teil einer relativ großen Siedlung vom Ende des älteren und vom Verlauf des mittleren Neolithikums zu untersuchen. Ihre ursprüngliche Ausdehnung kann man nach den bisherigen Erkenntnissen auf etwa 350 x 200 m abschätzen. Zu den bisher frühesten Belegen der Anwesenheit der Träger der Kultur mit Linearbandkeramik (weiter LnK) gehören Bruchstücke von Gefäßen die durch breite gravierte Linien ohne Unterbrechungen durch Einstiche verziert sind, die es möglich ist ans Ende der Entwicklung der älteren LnK zu legen. Die hiesige Siedlung, vielleicht mit gewissen Pausen, überdauerte dann bis zum Ende der Želiezovce Gruppe, die sich durch es-förmig profilierte Gefäße auszeichnet, die durch lange selbstständige Kerben ohne das Basiskonzept aus dünnen gravierten Umlauflinien verziert sind.

Für das Wissen über das Ende der Entwicklung der älteren LnK in breiterer Umgebung des Bratislava-Tores hat das Objekt 114/86 eine außerordentliche Bedeutung. Es befand sich im südlichen Teil der Fläche A (Abb. 3). Das Objekt hatte die Form eines irregulären Rechtecks mit den Maßen 4,02 x 2,4 m, im SW Teil wurde es durch eine kreisförmige Vorratsgrube gestört (Objekt 112/86) die durchs Begleitmaterial in die Želiezovce Gruppe datiert wird. Die längere Achse führte etwa in die WNW-OSO Richtung. Der relativ ebene Boden des Objekts griff 0,1 bis 0,24 in den hellen Lössmutterboden ein. Die Verfüllung bestand aus homogenen, nicht geschichteten hellbraunen Erdreich, das durch die Farbe und Konsistenz dem Löss von der Umgebung entsprach. Im SW Grubenteil, in der Tiefe 0,1 m vom oberen Lössniveau, lag an der linken Hüfte ein Kinderskelett mit stark eingebogenen unteren Gliedern, wobei die Oberschenkeln des Kindes mit der Körperachse einen Winkel von 34° bildeten. Die Handflächen, stark durch Dekomposition betroffen, mit Armen zum Brustkorb angepresst, wurden zum Gesicht gezielt. Die Achse des nicht erwachsenen Individuums hielt die S Orientierung (Kopf)-N Orientierung so ein, dass das Gesicht nach W gerichtet war. Es wurde in die schon teilweise verfüllte Grube auf eine 0 bis 0,14 m dicke Verfüllungsschicht gelegt. Etwa 0,4 m hinter dem Rücken des Kindes wurde eine beschädigte Schädelwölbung eines Erwachsenen, wahrscheinlich einer Frau, gefunden (*Egyházy-Jurovská/Farkaš 1993, 19; Farkaš 2002, 26*). Außer dem anthropologischen Material wurden aus der Verfüllung 63 kleine Keramikbruchstücke, 4 Silexe, Teil eines Steinbeils, ein ganzer und Bruchstück eines weiteren Quarzit-Flussfindlings mit Arbeitsspuren an der ganzen Umfassung gewonnen (Abb. 5, 6).

Beim Objekt 112/86, das das Objekt 114/86 gestört hatte, handelte es sich um eine ovale Vorratsgrube mit den Maßen 2,1 x 2,42 m. Ihr mäßig gerundeter Boden lag 1,1 m vom Niveau des Lössmutterbodens.

Von 63 Keramikbruchstücken vom Objekt 114/86 mit maximaler Größe 9,7 x 6,2 cm, aber meistens deutlich kleineren Scherben, gehörten 28 zu Bruchstücken mit höherem Aussagewert (Abb. 5). Deutliche Bruchstückhaftigkeit der Keramik weist auf ihre sekundäre bis tertiäre Deponierung in der Objektverfüllung hin, wobei das Bruchstück von

der Abb. 5: 21 erst nach der Säuberung des Brustkorbs des Kindes gefunden wurde. Die Bruchstücke gehörten so nicht zum ursprünglichen Objektinhalt hin, aber kamen in seine Verfüllung zusammen mit anderen Abfall von der Siedlungsoberfläche. Trotzdem bilden sie einen relativ einheitlichen Fundkomplex, der sich durch den Charakter der Verzierung vom Inhalt der anderen Objekte die Innerhalb der Siedlung im unteren Teil des Mlynská dolina untersucht wurden unterscheidet.

Die Keramikbruchstücke die vom Objekt 114/86 stammen können wir in die dickwandige, sog. „Küchenkeramik“ und die dünnwandige „Tischkeramik“ einteilen, die sich außer der Qualität und Zusammensetzung der Tonmasse auch durch die Verzierung unterscheiden.

Die dickwandigen Gefäße wurden aus Ton mit markanter Sandbeimengung mit Korngröße um 1 mm hergestellt, die kleinen Stücke rot gefärbten Sandsteins inbegriffen (Abb. 5: 1, 3, 5, 7, 10, 17, 20 a 27). Der ist sichtlich nicht lokalen Ursprungs. Die einheitliche Verzierung und Charakter des Materials schließen nicht aus, das ein großer Teil der Bruchstücke mit Sandsteinbeimengung Bestandteil eines Gefäßes war, ehesten einer Bütte. Es ist möglich, dass das Gefäß ein Import von anderen Stellen Mitteleuropas war, mit gängigen Gesteinsvorkommen dieses Typs. In einigen Fällen wurde das körnige Material mit organischen Magerungsmittel ergänzt. Im Großteil der Fälle hatte der hart gebrannte Scherben eine sog. sandwichförmige Struktur mit ockerfärbigen, ziegelroten bis braunen oder grauockerfärbigen Kern. Das schlammige Material war nur selten vertreten (Abb. 5: 14). Die Bruchstückdicke der Küchenkeramik überstieg nur selten 1 cm. Die 1,8 und 2,1 cm dicken Scherben sind eine Ausnahme. Vom Komplex entzieht sich nur eine Scherbe von einem großen Gefäß von fein geschwemmten bis schlammigen Ton mit markanter ursprünglicher Beimengung von organischen Material mit perfekt geglätteter bis polierter innerer und äußerer Oberfläche, in dunkelbraune bis braunschwarze Töne mit schwarzen Kern ausgebrannt (Abb. 5: 21). Die erhaltene vertiefte Verzierung besteht meistens aus mehrfachen gravierten Linien die durch ein spitzes Werkzeug gerundeter Schärfe produziert wurde, das 0,3 bis 0,4 cm breit und 0,05 bis 0,1 cm tief war. Angeordnet sind sie vor allem in hohe, markant durchgebogene schmale Bögen.

Die sog. Tischkeramik war vorwiegend aus fein geschlammten bis schlammigen Erde, oft mit organischer Beimengung, hergestellt (Abb. 5: 9, 18, 24). Gebrannt war sie in hellgraue bis dunkelgraue oder ockerbraune Töne, wobei die geglättete Keramikoberfläche nicht eine einheitliche Farbe trug. Die Mitte der Scherbe entsprach gewöhnlich der Oberflächenfarbe, vereinzelt kam auch die Sandwichschichtung auf. Die Dicke der Scherbe bewegte sich von 0,5 bis 0,7 cm, 1 cm übersteigt sie nur bei den Gefäßböden (Abb. 5: 9, 11).

Die Verzierung der dünnwandigen Keramik bestand wie von der breiteren (Abb. 5: 14-16), so auch dünneren (Abb. 5: 6, 18) bis Haardünnen (Abb. 5: 28) gravierten Linien. Das Motiv des sog. Notenkopfes dreieckiger Form kam nur in einem Fall vor, wo der Notenknopf über dem Boden eine einzelne bogenförmige gravierte Linie beendete (Abb. 5: 28). Von den Verzierungsmotiven blieben Paare waagerechter Umlauflinien unter dem Rand des Kugelgefäßes erhalten, die durch Bruchlinien am Körper ergänzt wurden (Abb. 5: 6), weiter anlaufende Linien (Abb. 5: 18) oder das Motiv einer sog. nach rechts sinkenden Linie die durch ein Rillenpaar gebildet war (Abb. 5: 15).

Die markant fragmentarisierte dickwandige Keramik vom Objekt 114/86 erlaubt es von den ursprünglichen Keramikformen mit großer Wahrscheinlichkeit nur die Reste der Butte mit Henkel zu identifizieren, die gewöhnlich durch fünf Henkel ergänzt ist, sie gehören zu Formen die im ganzen Gebiet der LnK verbreitet sind, mit einer relativ langen zeitlichen Entwicklung (*Hoffmann 1963*, 40-41), der sich in verschiedenen angewandten Modifikationen im Milieu der Kultur mit jüngerer Linearbandkeramik und an diese anknüpfende *Želiezovce* Kultur fortgesetzt hat. Während der Zeit der älteren LnK ist ein Teil von diesen durch für diese Kultur charakteristischen tiefen gravierten Rillen verziert, oft in Tripel angeordnet die durchgehende hohe gewellte Bögen bilden. Diese sind im ganzen Verbreitungsgebiet von Ungarn (*Kalicz 1995*, Abb. 15), über Österreich (*Lenneis 1989*, 23-35, 2010, 195-198), Mähren und Böhmen (z. B. *Quitta 1960*, Abb. 2: c; *Tichý, 1962*, obr. 13: 2; *Pavlu/Vokolek 1992*, Fig. 29; *Čižmár 1998*, 106-112) bis nach Deutschland bekannt. Das Wellenmotiv vom Tripel breiter Linien gehört aber nicht zu chronologisch mehr empfindsamen Verzierungsmotiven. Er kommt am spätesten in der Stufe *Bíňa* nach *J. Pavúk*, z. B. in Budapest-Aranyhegyi útca vor (*Kalicz 1995*, Abb. 15) und ist auch vom Inhalt der Stufe LnK Ia aus Mähren bekannt (*Čižmár 1998*, 106-107, obr. 1: 2). Dann setzt sich dieses Verzierungsmotiv bis zum Ende der Entwicklung der älteren LnK fort (*Pavúk 1980*, 45-47; *Pavúk/Farkaš 2013*, Abb. 5), wobei die gravierten Mäandermotive mit gerundeten Linien von breiter „Dreierlinie“ bestehend in Mähren für die Stufe LnK Ib charakteristisch sind (*Čižmár 1998*, 109). Zu jüngeren Elementen im Rahmen der Entwicklung der älteren LnK gehören kreisförmige Einstichen die nicht mit senkrechten breiten Rillen beim Boden eines kleineren Gefäßes verbunden sind (Abb. 5: 2).

Nach der dickwandigen Küchenkeramik kann man das Objekt 114/86 vielleicht in die Zeit der dem Inhalt der jüngsten Entwicklungsstufe der älteren LnK entspricht einreihen, der in der Slowakei als Stufe *Milanovce* benannt wurde (*Pavúk 1980*, 45-47), mit relativ markanter Vertretung im breiteren Gebiet von Bratislava (*Farkaš 2012*, 7-11; *Pavúk/Farkaš 2013*, 219-224 u. ähnlich), der österreichische Teil des sog. Bratislava Tores miteingeschlossen (*Umgeher-Mayer/Aczél/Krenn-Leeb 2011*, 3-9).

Von der dünnwandigen, sog. Tischkeramik kann man das Fragment vom Unterteil eines Kugelgefäßes, das durch eine dünne leicht gebogene gravierte Linie die über dem Boden verziert und durch einem dreieckigen „Notenknopf“

abgeschlossen ist, in die Anfangsphase der Entwicklung der Kultur der Träger mit jüngerer LnK in der Südwestslowakei nach der Gliederung von J. Pavúk (1969, 270-271; 2012, 297-299, Abb. 2: 6), eventuell in die Stufe Ib der LnK nach Z. Čížmář (1998, 109-112) einreihen. Bruchstücke ohne Gliederung feiner graviert Linien obschon mit Einstichen oder schrägen Einschnitten, das sog. Motiv sinkender Welle (Abb. 5: 6, 15, 18) mitteingeschlossen, entsprechen den Verzierungs-motiven die vom Kulturkreis der Keszthely Kultur der LnK bekannt sind, die vor allem im ungarischen Transdanubien, im österreichischen Burgenland und einem Teil Niederösterreichs verbreitet ist (Kalicz 1991; Lenneis 2003; Pavúk 2012). Das Motiv der nach rechts sinkenden Welle ist auch an Schüsseln vertreten die von Gefäßen in Form eines Kugelabschnitts vom Gräberfeld der Kultur der Träger der LnK in Vedrovice in Mähren ausgehen (Čížmář 2002, 172, Obr. 13), wo es der Stufe Ib entspricht. In diesem Fall bilden das Ergänzungsmotiv zum durchgehendem Mäander, das nahe dem Keramikbruchstück vom Objekt 114/86 aus Bratislava Mlynská dolina steht, gewöhnlich Paare einfacher waagerechter Kerben oder ein einfaches breites V in den Zwischenräumen der Gipfelpunkte von „Wellen“ unter dem Gefäßrand, aber noch ohne einfache oder zweifache Umlaufrillen unter der Mündung. Diese tauchen aber schon am Randbruchstück eines markant kugeligen Gefäßes aus geschlammtem Erdreich mit feiner Sandbeimengung auf (Abb. 5: 6). Es scheint, dass das Keramikmaterial vom Objekt 114/86 aus Bratislava Mlynská dolina zeitlich relativ einheitlich ist und man kann es an die Wende der älteren und der jüngeren LnK legen, wenn vor allem bei der traditionell konservativeren dickwandigen Keramik noch Elemente überwiegen die für die vorherige Zeit charakteristisch sind, während bei der dünnwandigen, sog. Tischkeramik sich schon neue Elemente geltend machen, die in der darauffolgenden Zeit voll zur Geltung kommen. Das Material deutet auf die Tatsache hin, dass auch das Gebiet des Bratislava Tores noch zum Gebiet gehörte, wo die Entwicklung auf einer Seite zur Formierung der Kulturäußerung die nahe zur Keszthely Gruppe der LnK war zusteuerte und an anderer Seite zu den Verzierungs-motiven die durch „Notenköpfe“ ergänzt werden, die später für die gestalterischen Äußerungen an der Keramik der Kultur der Träger der jüngeren LnK charakteristisch sind. Gleichzeitig zeigt es sich, dass auch an der Wende des alten und neuen Neolithikums sich die Kulturentwicklung in der Umgebung von Bratislava, einschließlich des anliegenden Teils des Záhorie Gebiets sich eng dem Geschehen im nahen Niederösterreich, Burgenland und Südmähren anschloss, ähnlich wie so oft später in verschiedenen Perioden der Urgeschichte.

Das Objekt 114/86 ist nicht der einzige Beleg der Vertretung der Keszthely Gruppe im Gebiet von Bratislava. Zu den bekanntesten und gleichzeitig besterhaltenen Belegen gehört das Gefäß vom Grab Nr. 8, das am NO Fuß des Devíner Burgbergs im Sektor 2, an der Scheide der Sonden SV/6 und SV/7S ausgegraben wurde. Die Überreste des Toten legten sie in die Erde am Rücken mit deutlich gekrümmten unteren Gliedern. Die Glieder waren nach dem Foto so markant zusammengedrückt, dass sie mit den Fersen das Steißbein berührten. Die Körperachse hielt etwa die Richtung NW (Kopf)-SO ein, die linke Hand lag frei neben dem Körper. Die kulturelle Einreihung der Bestattung ermöglichte das Kugelgefäß, die zum linken Knie des Toten gestellt wurde. Andere Grabbeigaben wurden nicht festgestellt (Farkaš/Jelínek/Plachá 2012, 29-30; Farkaš 2015, 38-39).

Die Hauptverzierung des Gefäßes bestand aus fünf gravierten breiten einfachen Wellenlinien mit markant nach links geneigtem Kamm. Das Grundmotiv ergänzte das Quadrupel breit geöffneter V unter einem Paar von Umlaufrillen am Gefäßrand (Abb. 8). Leider kompliziert eine feinere chronologische Gliederung der Gruppe Keszthely die relativ einheitliche Verzierung (Kalicz 1991, 19). Im Fall vom Gefäß aus Devín kann ein bestimmter Leitbaum der Datierung die markant kugelige Form, das Umlaufrillenpaar unter dem Mundsäum und die geglättete Oberfläche sein. Es erinnert an die Töpferproduktion der entwickelten Želiezovce Gruppe (II. Stufe) vor dem Einsetzen einer feinen es-förmigen Profilierung der Gefäße (Pavúk 1969, 321 a. n.). Dieser Zeitabschnitt entspricht etwa der Stufe IIc der Entwicklung der LnK in Mähren (Čížmář 1998, 120 a. n.). N. Kalicz (1991, 19) haltet aber auch die kugeligen Gefäße mit fehlenden oberen Viertel für eine allgemeine Form, ohne chronologische Bedeutung, was auch das Bruchstück mit dem Umlaufrillenpaar unter dem Rand vom Objekt 114/86 in Bratislava Mlynská dolina unterstützt (Abb. 5: 6). In der Umgebung des Grabes Nr. 8 wurden zwar auch andere menschliche Skelettreste in solchen stratigraphischen Positionen gefunden, die ihre ungefähre Gleichzeitigkeit mit der vorherigen Bestattung nicht ausschließen, aber ohne datierbares Begleitmaterial (Farkaš/Jelínek/Plachá 2012; obr. 9).

Die zweite bemerkenswerte Fundstelle und gegenwärtig deutlich gestörte Fundstelle im Gebiet von Bratislava, im Stadtviertel Devín, ist die Ausmündung eines kleineren Tals in der Lage Kártle (Abb. 10).

Die archäologische Fundstelle in der Lage Kártle ist spätestens seit 1959 bekannt, aber bisher wurde hier nur eine kleinere Erkundungsgrabung realisiert (Pichlerová 1965, 3 u. nachfolgende). Zu den typologisch ältesten gewonnenen Keramikformen gehört hier ein Kratervorsprung vom Objekt 2 (Abb. 13: A1) mit Parallelen im Milieu der Abschlusstufe der älteren LnK, z. B. in der nahen Stupava (Farkaš 2012, 10) und Brunn am Gebirge (Stadler/Kotova 2010, Fig. 7; 16: 1). Mit dem Ende der Entwicklung der Kultur der Träger der älteren LnK könnte nach dem Paar breiter paralleler geriefter Linien an hellgrauer geglätteter Oberfläche des Gefäßes das aus Ton mit Beimengung organischen Materials hergestellt wurde auch die Scherbe von der Verfüllung des Objekts 2 (Abb. 12: C3) und ein Wandbruchstück eines gerundeten Gefäßes mit gerundeten Boden (Dicke der Scherbe 0,5 cm) von fein geschwemmten Material mit schwarzer polierter Oberfläche zusammenhängen, das ebenso mit zwei breiten gravierten Linien verziert war (Abb. 13: F5). Zu diesen kann man vielleicht auch eine Gefäßbruchstück vom Objekt 6 einreihen (Abb. 13: C2).

Von der Verfüllung des Objekts 2 stammt auch ein hackenförmiges Geweihwerkzeug mit spitzer und gegenüberliegender breiter Schärfe (Abb. 14), ein Rohstoffbruchstück für die Herstellung der steinernen Spaltindustrie aus braunrotem Radiolarit (Abb. 12: C7) und das Scherbenmaterial, von dem 17 Gefäßbruchstücke mit höheren Aussagewert erhalten geblieben sind (Abb. 11: A, 12: C). Die dickwandige Keramik war meistens aus Ton mit Beimengung organischen Materials hergestellt, wobei die in ocker, braunrote, braune, braungraue bis grauocker Töne gebrannte Oberfläche nach dem Verbrennen der organischen Teilchen mehr-weniger porös, eventuell auch mäßig geraut war, z. B. durchs Überstreichen der noch feuchten Oberfläche durch einem Stroh- oder Graswisch (z. B. Abb. 13: A3). Sie entspricht so der Gesamtcharakteristik der Töpfereiproduktion dieser Zeit. Die sog. Tischkeramik wurde aus fein geschlämmten Ton mit geglätteter bis polierter Oberfläche von grauer, grauschwarzer bis schwarzer Farbe hergestellt. Die Verzierung der dickwandigen Keramik oder Gebrauchskeramik bestand ausschließlich aus schräg oder waagrecht orientierten, meistens zweifachen Bändern von freien aber auch dicht gruppierten Nagelabdrücken (Abb. 12: C4, C5; 13: A4, A6), wobei man den einzigen erhaltenen Kratervorsprung eher zu den funktionellen als verzierten Elementen zählen kann (Abb. 13: A1). Die Verzierungsmotive an der dünnwandigen Keramik bildeten einzelne oder doppelte dünne gravierte Linien die am Bruch oder an der Stelle des Kontaktes meistens durch einem „Notenkopf“ ergänzt wurden (Abb. 12: C1, C8, C9, C11; 13: A2, A5). Das Fundmaterial vom Objekt 2/1959 entspricht so der Phase IIa der LnK die von Z. Čížmař (1998) für Mähren ausgearbeitet wurde, und dass angesichts der Anwesenheit einiger noch für die Phase Ib charakteristischen Merkmale (z. B. der Notenkopf an der Kontaktstelle von drei verschiedenen Linien, Kratervorsprung, breite gravierte Linien), vielleicht ihrer älteren Subphase II₁ (Čížmař 1998, 114). Nach der Gliederung von J. Pavúk könnte es sich so um die Abschlussperiode der älteren Phase der jüngeren LnK handeln (Pavúk, 1969, 269 a n.).

Durch die Verzierung die aus einem Paar breiterer Rillen und abgerundeten und scharfen Bruch besteht unterscheidet sich von der restlichen verzierten Keramik vom Objekt 2/1959 ein Bruchstück eines dünnwandigen Gefäßes das aus geschlämmten Ton mit geglätteter Oberfläche, die eine helle Ockerfarbe besitzt, hergestellt wurde (Abb. 12: C6).

Das Motiv entspricht den Verzierungselementen die vom Milieu der Keszthely Gruppe der LnK bekannt sind. Zur Keramik an der sich noch Elemente befinden die fürs Entwicklungsende der Kultur der Träger der älteren LnK charakteristisch sind und das Gemisch der Motive die für die Keszthely Gruppe und die jüngere LnK mit der Verzierung die vor allem aus einzelnen dünnen Linien mit Notenköpfen besteht, nähert sich das Objekt 2 aus Devín – Kártle zum Objekt 114/86 aus der nahen Mlynská dolina.

Ähnlich wie Devín, gehörten auch die „Sande“ zwischen dem Marchfluss, den Kleinen Karpaten und dem Massiv des Thebener Kogels nicht zu typischen von neolithischen Bauern bevorzugten Böden. Die neueren Funde mit Umwertung einiger früher bekannter Komplexe erlauben aber anzunehmen, dass mindestens am Ende der Entwicklung der Kultur der Träger der älteren LnK und während eines Teils der Entwicklung der Kultur der Träger mit der jüngeren LnK sich in diesem südlichsten Ausläufer der Záhorská nížina eine bisher wenig bekannte Siedlungsenklave bildete (Farkaš 2012, 8-10), deren Bevölkerung während des feuchten und warmen klimatischen Optimums des älteren Atlantikums, noch vor dem Eintritt der trockenen Periode am Ende des 6. Jahrtausends vor Chr. (Ložek 2007, 40 n., Tab. na s. 48), durchaus die hiesigen Naturbegebenheiten entsprachen (Schwarzerde, Regoerde, www.podnemapy.sk), die an die vorwiegend fluviale Sedimente gebunden sind.

In Lozorno, Lage Široké diely gelang es an einer polykulturellen Siedlung das Objekt 48 untersuchen, das an einem Trog eines Wohngebäudes erinnert (Farkaš 2013, 31). Im Fall, falls sich seine Verfüllung nicht eine längere Zeit gebildet hat, was man bei Rinnenobjekten aus Siedlungen nicht gänzlich ausschließen kann, dann kann die Mischung progressiver Elemente an der „Tischkeramik“ und altertümlicher Elemente an der „angewandten Küchenkeramik“ wieder auf die Zeit von der Wende der Phase Ib und IIa der LnK, bzw. der Subphase II₁ nach Z. Čížmař (1998, 109-117) hindeuten. Im jeden Fall entspricht es schon der Zeit der jüngeren LnK in der Slowakei, nach der Gliederung von J. Pavúk (1969) und das Objekt ist so jünger als die Funde aus Stupava-Kúpeľná Straße und Bratislava-Mlynská dolina Objekt 114/86, aber etwa gleichzeitig mit den Funden von der Lage Kártle im dem nahen Devín. Eines der Bruchstücke durch ungleichmäßig gewelltes Paar gravierter Linien an der Bauchung hat erneut nahe Analogien im Inhalt der Keszthely Gruppe der LnK (Farkaš 2013, 31).

Nach dem Bruchstück eines ovalen Vorsprungs das durch einen senkrechten Einschnitt durchhaut ist kann man nicht ausschließen, dass die Anfänge der Siedlung der LnK in der Lage Dúbravčice im Stadtteil Bratislava-Devínska Nová Ves, heute ständig durch intensive Bautätigkeit gestört, man auch am Ende der Kultur der Träger der älteren LnK suchen kann, einige Fragmente durch breite gravierte Linien hängen aber auch hier vielleicht mit den markanten Kontakten mit dem Keszthely Kulturkreis zusammen (Farkaš/Gregor/Přichystal/Pivko 2008, 15).

An der österreichischen Donauseite sind vom Gebiet des Bratislava Tores, hier eher unter dem Begriff Hainburger Tor bekannt, Funde der Kultur der Träger der älteren LnK aus Hainburg, Lage Teichtal und aus Prellenkirchen belegt (Ruttkay/Wessely/Wolf 1976, 843 a n.; Lenneis 2010, Abb. 1, 194; Krenn/Krumpel/Igl 2010, 363; Umgeher-Mayer/Aczél/Krenn-Leeb 2011, 3 a n.). Sie belegen, dass das breitere Gebiet bei der Marchmündung im Donaudurchbruch zwischen den letzten Ausläufern der Kleinen Karpaten und den Hundsheimer Bergen schon durch die ersten Bauer in der 2. Hälfte des 6. Jahrtausends vor Chr. genützt wurde und im südlichsten Ausläufer der Záhorská nížina zwischen dem Thebener

Kogel (Devínska Kobyla) und Stupava bildete sich an den sandigen Böden mit Schottermutterboden in der jüngeren bis abschließenden Zeit der Entwicklung der Kultur der Träger der älteren LnK eine selbstständige, stets relativ wenig bekannte Siedlungsenklave an welche direkt die Gestalter der Kultur der Träger der jüngeren LnK anknüpften.

PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD.

*SNM-Archeologické múzeum, Žižkova 12, P.O.BOX 13, 810 06, Bratislava
zdenek.farkas@snm.sk*